

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА
ФРАНКА**

КУЛЬЧИЦЬКИЙ МИРОСЛАВ ІВАНОВИЧ

УДК 336.02(477)(043.5)

МІЖБЮДЖЕТНІ ВІДНОСИНИ В ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Львів – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Львівському національному університеті імені Івана Франка

**Науковий
консультант:**

доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Крупка Михайло Іванович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, завідувач кафедри
фінансів, грошового обігу і кредиту.

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор
Кириленко Ольга Павлівна,
Тернопільський національний економічний
університет, завідувач кафедри
фінансів ім. С.І.Юрія.;

доктор економічних наук, професор
Опарін Валерій Михайлович,
Державний вищий науковий заклад «Київський
національний економічний університет імені
В.Гетьмана», професор кафедри фінансів;

доктор економічних наук, доцент
Шевчук Олег Анатолійович,
Університет державної фіскальної служби
України, проректор з наукової та
виховної роботи.

Захист відбудеться “29” червня 2016 року о 11 год. 00 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д35.051.01 Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79008, м. Львів, проспект Свободи, 18, ауд. 115.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79601, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розісланий “28” травня 2016 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

проф. Плиса В.Й.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Імплементация ратифікованої Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною, яка передбачає трансформацію загальнодержавної фіскальної політики, децентралізацію й розширення повноважень місцевих органів влади, викликає необхідність створення стабільної бюджетної системи та формування ефективних механізмів державного регулювання міжбюджетних відносин. Відтак особливої ваги набувають проблеми забезпечення самодостатності бюджетів різних рівнів, автономізації регіональних соціально-економічних процесів та вдосконалення економіко-правових відносин щодо функціонування бюджетної системи загалом. Вказані чинники створюють надійну основу для формування європейських стандартів організації суспільного життя, зумовлюють та активізують потребу пошуку нових шляхів забезпечення стабільності бюджетної системи, стійкості міжбюджетних відносин, підвищення ефективності бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку.

Впродовж тривалого часу в Україні залишається нерозв'язаною проблема взаємовідносин державного бюджету з місцевими бюджетами, що є особливо актуальним в умовах фінансової нестабільності й масштабних делегувань центральною владою повноважень органам місцевого самоврядування. Дослідження теоретико-методологічних засад і практичних аспектів ефективного управління соціально-економічними процесами потребує розроблення концептуально нового підходу до функціонування системи міжбюджетних відносин в Україні. За останні роки її вплив на доходи й видатки місцевих бюджетів і соціально-економічні процеси в регіонах суттєво посилювався разом із зростанням сукупних фінансових ресурсів, що розподіляються на державному рівні. Сьогодні дослідження фінансових можливостей держави зумовлюється необхідністю методичного та організаційно-методологічного удосконалення побудови такої моделі міжбюджетних відносин в Україні, що визначатиме головні критерії розмежування повноважень за доходами й зобов'язань за видатками між органами влади і управління різних рівнів, а відтак сприятиме поліпшенню якості життя населення.

Концептуальні підходи до формування системи міжбюджетних відносин та розподілу трансфертів, питання бюджетного регулювання, ефективного функціонування системи публічних фінансів досліджували такі вітчизняні учені-фінансисти, як В.Андрущенко, В.Базилевич, О.Барановський, В.Бодрова, Т.Бондарук, С.Буковинський, А.Буряченко, О.Василик, Д.Ванькович, О.Ватаманюк, І.Волохова, А.Даниленко, В.Дем'янишин, І.Д'яконова, В.Зайчикова, О.Зварич, М.Карлін, О.Кириленко, В.Коваленко, О.Ковалюк, С.Кондратюк, В.Кравченко, М.Крупка, І.Литвинчук, Л.Лисяк, І.Луніна, І.Лютий, О.Музика-Стефанчук, Ц.Огонь, В.Опарін, К.Павлюк, В.Письменний,

О.Підхомний, О.Романенко, С.Слухай, В.Федосов, І.Чугунов, В.Швець, О.Шевчук, С.Юрій, А.Яковлев та інші.

Розвитку систем міжбюджетних відносин різних країн присвятили свої праці й зарубіжні вчені, зокрема: Е.Аткінсон, М.Афанасьєв, О.Богаčov, Р.Берд, Дж.Б'юкенен, А.Вагнер, Т.Веблен, Е.Вендунг, С.Вітте, А.Ігудін, А.Іларіонов, Дж.Галбрейт, Т.Горварт, Дж.М.Кейнс, А.Лавров, А.Лаффер, С.Лід, Е.Лінд, С.Лушин, А.Маршалл, Р.Масгрейв, В.Озеров, В.Парето, Е.Пейдж, Г.Райт, В.Родіонова, П.Самуельсон, Ж.Сісмонді, А.Сміт, М.Сперанський, Дж.Стігліц, С.Фішер, Ф.Фрідмен, Дж.Хікс, В.Христенко, Й.Шумпетер, Ф.Юсті.

Однак, попри значну кількість наукових публікацій і здобутків вчених у зазначеному напрямі дослідження все ж окремі аспекти цієї багатопланової проблеми залишаються дискусійними й потребують подальшого вивчення. Набуває актуальності розгляд поглядів на економічний зміст міжбюджетних відносин із зосередженням уваги на теоретичних засадах і практичних питаннях організації фінансового забезпечення місцевого самоврядування, реформуванні вітчизняної системи міжбюджетних трансфертів. Водночас недостатню увагу приділено розробці теоретичних положень та формуванню практичних рекомендацій щодо розподілу повноважень між рівнями влади та управління, дилемі забезпечення органів місцевого самоврядування бюджетними ресурсами, у тому числі шляхом впровадження оптимальної моделі фінансового вирівнювання.

Ще однією проблемою, яка потребує розв'язання, є визначення ролі, значення й впливу на соціально-економічний розвиток в Україні системи міжбюджетних відносин, розкриття аспектів їхнього формування в умовах євроінтеграційних процесів, виявлення критеріїв взаємодії та взаємозалежності складових інституціонального середовища, за рахунок чого розвиток, власне, й відбувається. Всі ці невирішені на теоретичному рівні проблеми знаходять свій прояв на практиці, в неефективності економічної політики держави внаслідок неврахування у процесі її формування і реалізації національної специфіки.

Важливість дослідження теоретико-організаційних засад ефективного функціонування міжбюджетних відносин в економічній системі держави та їх впливу на виконання бюджетних повноважень, особливостей функціонування взаємовідносин між бюджетами, ролі і значення фінансового вирівнювання адміністративно-територіальних утворень, вивчення світового досвіду міжбюджетних відносин і формування стратегії їх реалізації у контексті становлення й розвитку фінансової децентралізації в Україні зумовили вибір теми дисертаційної роботи, визначили її мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складовою частиною науково-дослідної роботи кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту Львівського національного університету імені Івана Франка за напрямом "Фінансові стратегії розвитку економіки України" (реєстраційний номер 0112U004029), у межах якої автором досліджено систему міжбюджетних відносин в економічній системі України, виявлено проблеми їх

формування в умовах євроінтеграції та стратегії територіального фінансового вирівнювання у взаємодії з соціокультурним і економічним середовищем.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є поглиблення теоретико-методологічних підходів і розроблення практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності організації міжбюджетних відносин в економічній системі України. Це зумовило постановку і виконання таких наукових завдань:

- уточнити економічний зміст поняття “міжбюджетні відносини” та з’ясувати їх роль у фінансовому забезпеченні функціонування економічної системи;

- обґрунтувати концептуальні засади формування міжбюджетних відносин та запропонувати напрями удосконалення існуючої моделі їх організації;

- розкрити особливості фінансового механізму організації міжбюджетних відносин в умовах децентралізації та вдосконалити його структуру;

- розвинути методологію пізнавальної, освітньої та прагматичної діяльності суб’єктів міжбюджетних відносин в сучасних умовах;

- поглибити науково-методологічні підходи до оцінки ефективності міжбюджетних відносин в економічній системі;

- удосконалити систему моніторингу ефективності використання бюджетних коштів та з’ясувати її роль у підвищенні якості державного управління регіональним розвитком;

- проаналізувати вплив видатків місцевих бюджетів на показники соціально-економічного розвитку територій та розробити пропозиції щодо корегування державної регіональної політики;

- узагальнити й поглибити методичні підходи до оцінки результативності формування дохідної частини місцевих бюджетів за рахунок міжбюджетних трансфертів;

- оцінити результативність вирівнювання фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць;

- виявити вплив міжбюджетних трансфертів на показники фінансової стійкості місцевих бюджетів у контексті реформування системи міжбюджетних відносин на принципах фіскальної децентралізації;

- систематизувати зарубіжний досвід організації міжбюджетних відносин і розкрити можливості його застосування в Україні;

- запропонувати способи гармонізації міжбюджетних відносин в Україні зі стандартами країн ЄС;

- розробити стратегію розвитку системи міжбюджетних відносин у контексті реалізації політики бюджетної децентралізації в Україні.

Об’єктом дослідження є міжбюджетні відносини в економічній системі держави.

Предметом дослідження теоретико-методологічні засади організації міжбюджетних відносин в економічній системі України та науково-прикладні аспекти підвищення їх ефективності в умовах децентралізації.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи пізнання явищ і процесів міжбюджетних відносин у економічній системі. Зокрема, при дослідженні понятійного апарату застосовувались методи наукової абстракції, аналізу, індукції і дедукції, узагальнення та системний метод. Під час вивчення змісту наукової літератури та законодавчої бази, узагальненні основних напрямів сучасних досліджень з обраної проблематики використано метод порівняльного аналізу. Метод статистичних порівнянь показників використано для визначення ролі міжбюджетних трансфертів у забезпеченні виконання місцевих бюджетів. При визначенні механізму формування міжбюджетних трансфертів та його оцінки застосовано економічний аналіз. Дослідження процесів становлення та розвитку міжбюджетних відносин в Україні здійснено із поєднанням історичного та логічного підходів, а також метод еволюційної теорії. Методи економіко-математичного моделювання і експертних оцінок застосовані для оцінки фінансового територіального вирівнювання. Окрім того, при аналізі окремих економічних явищ застосовувалися методи спостереження, групування, класифікації та графічного зображення результатів.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі, нормативно-правові акти у сфері міжбюджетних відносин Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, наукові публікації вітчизняних і зарубіжних вчених з теорії, методології, методики та організації міжбюджетних відносин, інструктивно-методичні документи, матеріали науково-практичних конференцій, звіти, інформаційно-аналітичні та статистичні матеріали Рахункової палати України, Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, інших центральних органів виконавчої влади, власні публікації автора, інформаційні ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретико-методологічних і прикладних засад організації міжбюджетних відносин та обґрунтуванні методичних положень щодо підвищення ефективності формування та реалізації державної фінансової політики в Україні.

Результати та ключові положення дисертації, які характеризують її наукову новизну і відображають внесок автора в розвиток економічної науки, полягають у такому:

вперше:

- запропоновано науково-методичний підхід до моніторингу ефективності міжбюджетних відносин який включає сукупність заходів щодо визначення соціально-економічних наслідків надання міжбюджетних трансфертів шляхом оцінки їх результативності з використанням системи критеріїв, норм

та індикаторів, що дало змогу визначити місце міжбюджетних відносин у державній політиці фінансового регулювання регіонального розвитку;

- розроблено кореляційно-регресійну модель для оцінювання взаємозв'язку окремих статей видатків місцевих бюджетів з індексом валового регіонального продукту та регіональний індекс людського розвитку, що дало змогу обґрунтувати механізм вибору пріоритетів у структурі державних видатків залежно від макроекономічної ситуації та особливостей розвитку територіальних утворень;
- встановлено позитивний вплив трансфертів до місцевих бюджетів на індекс економічної свободи в Україні, що конкретизує їх роль в державному регулюванні економічної системи та розкриває важливі взаємозв'язки макро- та мезорівнів її функціонування. Здійснено оцінку залежності наданих трансфертів до місцевих бюджетів від сукупного державного боргу та підтверджено негативний вплив цього чинника на обсяги трансфертів до місцевих бюджетів у рік значного збільшення боргу держави та упродовж наступного року, що конкретизує стратегічні орієнтири боргової політики держави;
- визначено орієнтири координації бюджетно-податкової та грошово-кредитної політики держави шляхом виявлення впливу трансфертів з державного до місцевих бюджетів на кредитний портфель комерційних банків у рік надання трансфертів з посиленням відповідного ефекту у наступних періодах;

удосконалено:

– понятійний апарат і термінологію бюджетного регулювання, зокрема уточнено такі поняття: “міжбюджетні відносини в економічній системі держави” як форми перерозподілу фінансових ресурсів у процесі реалізації регіональної економічної політики держави щодо бюджетного регулювання диференційованих фіскальних можливостей адміністративно-територіальних одиниць. На відміну від законодавчо визначеного тлумачення міжбюджетних відносин, запропоноване визначення враховує не лише процес фінансового забезпечення бюджетів, а й регулювання економіки; “міжбюджетні трансферти” як мезорівневих адміністративних фінансових інструментів реалізації міжбюджетних відносин держави щодо безповоротного передавання коштів з одного бюджету до іншого, що конкретизує їх сутність як ланки, що зв'язує макро- та мікрорівневі процеси в економічній системі країни;

– методику проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики шляхом здійснення ранжування адміністративно-територіальних одиниць за рівнем та структурою бюджетних видатків у просторовому форматі, що дасть змогу вносити корективи у стратегію розвитку територіальних громад;

– концептуальну модель механізму регулювання міжбюджетних відносин, особливістю якої є: орієнтація на фінансову стійкість місцевих бюджетів; урахування змін у макросередовищі в процесі прогнозування доходів

і видатків місцевих бюджетів; забезпечення справедливості та стимулюючого ефекту горизонтального регулювання міжбюджетних відносин і узгодженої взаємодії суб'єктів міжбюджетних відносин при реалізації державної бюджетної політики;

– науково-методичний підхід до особливостей застосування програмно-цільового методу бюджетування на рівні місцевих бюджетів, що дало змогу визначити напрями підвищення дієвості фінансового механізму бюджетного регулювання в Україні;

набули подальшого розвитку:

– методологічний підхід до дослідження міжбюджетних відносин, що передбачає виділення чотирьох стадій кругообігу бюджетних ресурсів, а саме: 1) надходження міжбюджетних трансфертів відповідають стадії мобілізації бюджетних ресурсів; 2) перебування коштів на єдиному казначейському рахунку – зберіганню вартості бюджетних ресурсів; 3) розподіл сум міжбюджетних трансфертів між розпорядниками і використання ними коштів – використанню бюджетних ресурсів; 4) отримання соціально-економічних ефектів регіонального і загальнодержавного значення – розподілу і перерозподілу результатів використання бюджетних ресурсів. Це сприятиме вдосконаленню організації управління бюджетним процесом в Україні;

– виокремлення етапів розвитку міжбюджетних відносин в Україні в умовах соціально-економічних змін рівня фінансової стійкості місцевих бюджетів, а саме: 1) зародження міжбюджетних відносин в Україні у складі СРСР; 2) первісне формування міжбюджетних відносин (1990-1996 рр.); 3) становлення міжбюджетних відносин (1996-2001 рр.); 4) реформування міжбюджетних відносин (2001-2010 рр.); 5) удосконалення міжбюджетних відносин (2010 р. – 2014 рр.); 6) міжбюджетні відносини у контексті процесів децентралізації (2015 р. – до т. ч.);

– науково-методичний підхід до оцінювання синергетичного соціально-економічного ефекту реалізації політики децентралізації бюджетної системи України в процесі розвитку відповідного нормативно-правового забезпечення. Таке оцінювання у порівнянні з існуючими характеризується поєднанням використання інституційного та кореляційно-регресійного аналізу, що дає змогу ідентифікувати ситуації різких трансформацій бюджетної системи України;

– концептуалізація теоретико-емпіричних засад фіскальної децентралізації унітарної держави з акцентуванням на чіткому розподілі повноважень між органами влади в Конституції і законах, забезпеченні конкуренції на ринках фінансових послуг між територіальними громадами, посиленні фіскальної ролі податків на власність і використанні місцевих запозичень як альтернативи міжбюджетним трансфертам у фінансуванні інвестиційних проектів територіальних громад;

– дослідження процесів інституалізації міжбюджетних відносин на основі використання зарубіжного досвіду, що дало змогу обґрунтувати напрями

підвищення ефективності фінансового менеджменту територіальних громад в Україні.

Практичне значення одержаних результатів. Основні концептуальні положення, висновки та рекомендації роботи мають практичне спрямування й можуть бути використані для вдосконалення організації міжбюджетних відносин в державі.

Теоретико-методологічні положення, концептуальні висновки і практичні рекомендації забезпечують подальший розвиток міжбюджетних відносин і є науковим підґрунтям для вдосконалення чинного законодавства та нормативно-правових актів, що регламентують міжбюджетні відносини в економічній системі України. Зокрема, ключові положення і пропозиції дисертаційної роботи, які мають практичну значущість, пройшли апробацію та прийняті до впровадження в діяльності:

– Рахункової палати України в частині: проведення перевірок ефективності використання бюджетних коштів, підвищення якості контролю за діяльністю головних розпорядників бюджетних коштів (довідка № 22-19/467 від 03.11.2015 року.)

– Департаменту економічного розвитку, торгівлі та промисловості Львівської обласної адміністрації у процесі підготовки програмних документів та розробленні плану соціально-економічного розвитку регіону (довідка № 4-31-40 від 06.01.2016 року.);

– Департаменту місцевих бюджетів Міністерства фінансів України в процесі підготовки змін до нормативно-правових актів з питань бюджетного законодавства та при формуванні проекту Державного бюджету України в частині формування місцевих бюджетів та виконання обсягів міжбюджетних трансфертів (довідка № 31-05000-16/40 від 15.01.2016 року);

– у навчальному процесі на економічному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка при викладанні дисциплін: “Фінанси”, “Бюджетний менеджмент”, “Місцеві фінанси”, “Методи наукових досліджень”, “Стратегічне управління фінансами” (довідка №1597-Н від 10.04.2015 року);

– у навчальному процесі Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, при викладанні дисциплін “Економіка та планування розвитку територій”, “Програма соціально-економічного розвитку регіонів”, а також при підготовці освітньо-методичних матеріалів для слухачів програм підвищення кваліфікації державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування та керівників, працівників державних підприємств, установ, організацій галузі знань 1501 “Державне управління ” (довідка №1/01 від 11.01.2016 року);

– у навчальному процесі Національного лісотехнічного університету України при викладанні дисциплін “Фінансовий менеджмент” та “Місцеві фінанси” (довідка № 30 від 21.01.2016 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є завершеною, самостійною науковою працею, у якій розроблено теоретико-концептуальні й науково-прагматичні засади організації та окреслено перспективи щодо формування і розвитку міжбюджетних відносин в Україні з метою підвищення їх ефективності. Винесені на захист наукові узагальнення, результати, висновки і пропозиції, одержані автором самостійно та викладені в друкованих працях. З наукових праць, які опубліковані у співавторстві, використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистого дослідження. Внесок автора в працях у співавторстві конкретизований у списку публікацій. Матеріали та висновки кандидатської дисертації в роботі на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та методологічні положення й результати наукового дослідження доповідалися, обговорювалися та отримали позитивну оцінку на міжнародних, всеукраїнських університетських науково-практичних конференціях, зокрема: “Становлення фінансової системи України та проблеми її стабілізації” (м. Львів, 24-25 листопада 1999 року), “Місьцеве самоврядування: розвиток бюджетних відносин між центром і територіями” (м. Львів, 22-26 травня 2000 року), “Актуальні проблеми економіки та менеджменту: теоретичні і практичні аспекти” (м. Хмельницьк, 3-5 червня 2010р.), “Наука і освіта 21 століття” (м. Софія, Болгарія, 17-25 жовтня 2010 року), “Державотворчі процеси в Україні та світі: реалії, проблеми, перспективи” (м. Івано-Франківськ, 29 квітня 2013 року), “Економіка і управління: виклики і перспективи” (м. Відень, Австрія, 21 лютого 2015 року), “Перспективи розвитку національної економіки в умовах посилення глобалізаційних процесів” (м. Львів, 15 травня 2015 року), “Інституційні основи функціонування економіки в умовах трансформації”. (м. Монреаль, Канада, 25-31 травня 2015 року), “Економіка, управління, право: проблеми та перспективи розвитку” (м. Ковентрі, Велика Британія 25 вересня 2015 року), “Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України” (м. Київ, 29-30 жовтня 2015 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертаційної роботи опубліковані у 52 працях загальним обсягом 154,3 д. а., з них: в одноосібній монографії загальним обсягом 28,7 д.а.; трьох монографіях у співавторстві (особисто автору належить 8.0 д.а.); тридцяти двох статтях у наукових фахових виданнях (особисто автору належить 6,5 д.а.), з яких шість статей опубліковані у збірниках, що включені до міжнародних наукометричних баз; одна стаття в інших виданнях; десяти працях апробаційного характеру обсягом 3,8 д.а.; одному підручнику у співавторстві та п'яти навчальних посібниках, з яких два одноосібних (з грифом МОН України).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг дисертації становить 391 сторінок друкованого тексту (в тому числі основного тексту – 331 стор.) та містить 20 таблиць і 47 рисунків. Список

використаних джерел включає 385 найменувань на 43 сторінках та 10 додатків, що подано на 15 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обгрунтовано актуальність дисертаційної роботи, визначено мету і завдання, об'єкт та предмет, методи дослідження, відображено наукову новизну одержаних результатів, їхнє теоретичне і практичне значення, апробацію результатів.

У **першому розділі “Теоретико-організаційні засади міжбюджетних відносин”** узагальнено теоретичні основи організації міжбюджетних відносин в умовах розвитку місцевого самоврядування, здійснено концептуалізацію міжбюджетних відносин в економічній системі держави, а також проведено структурно-функціональний аналіз фінансового механізму організації міжбюджетних відносин в Україні.

З'ясовано, що формування міжбюджетних відносин на території сучасної України пройшло тривалий шлях розвитку. Історія економічної і політичної взаємодії державних та місцевих органів влади бере початок від часів появи перших державних утворень. Із розвитком місцевого самоврядування відбулася еволюція системи міжбюджетних відносин в Україні.

Доведено, що в умовах, коли держава передає значну частину своїх повноважень на виконання місцевим органам влади та забезпечує їх фінансовими ресурсами, матеріально-фінансова основа місцевого самоврядування має бути достатньою для забезпечення розвитку територіальних громад на принципах самостійності, збалансованості і ефективності. Від особливостей організації системи міжбюджетних відносин залежить ступіть самостійності органів місцевого самоврядування, а їхньою метою є забезпечення гарантованого рівня надання суспільних благ на всій території країни. Проте ефективність відносин між ланками бюджетної системи полягає не в рівні збалансування місцевих бюджетів унаслідок бюджетного вирівнювання, а у сприянні соціально-економічному розвитку територій, а також зростанні добробуту населення.

Обгрунтовано, що фінансова незалежність місцевих органів влади має забезпечуватися шляхом зміцнення податкового потенціалу територій, удосконалення планування показників та їх прогнозування на середньострокову перспективу, запровадження системи державного управління регіональним розвитком з урахуванням досвіду відповідно до стандартів регіональної політики європейських держав. Для зміцнення органів місцевого самоврядування необхідна передача бюджетних повноважень й вирішення питань щодо стабільного та достатнього надходження коштів у місцеві бюджети.

З'ясовано, що однією з найважливіших передумов існування міжбюджетних відносин є, перш за все, необхідність збалансування усіх

бюджетів, а також перерозподіл бюджетних ресурсів усередині бюджетної системи, зумовлений територіальними розбіжностями дохідної бази, необхідністю проведення фінансового вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів, гарантуванням державою громадянам усієї країни незалежно від місця проживання одержання однакового обсягу суспільних благ.

Визначено, що метою організації міжбюджетних відносин є створення передумов для зменшення диференціації бюджетної забезпеченості територій, формуванні органами місцевого самоврядування збалансованих місцевих бюджетів (враховуючи збереження зацікавленості та відповідальності за нарощування податкового потенціалу територій, раціональне використання бюджетних коштів), а також проведення вирівнювання фінансового забезпечення місцевого самоврядування (рівний доступ населення до публічних послуг на всій території країни в обсязі та якості, що відповідають рівню, гарантованому Конституцією України).

На основі аналізу науково-методичних підходів до сутності поняття міжбюджетних відносин в економічній системі держави з урахуванням їх впливу на соціально-економічний розвиток регіонів та країни загалом, уточнено визначення міжбюджетних відносин як форми перерозподілу фінансових ресурсів у процесі реалізації регіональної економічної політики держави щодо бюджетного регулювання диференційованих фіскальних можливостей адміністративно-територіальних одиниць. При цьому дане поняття не можна розглядати абстрактно, а лише у контексті певних історичних умов та у зв'язку із соціально-економічною й політичною системою держави й територіальним устроєм країни.

Виявлено, що організацію міжбюджетних відносин значною мірою визначають фінансові інструменти, що притаманні тій чи іншій економічній системі та її залежність від політичної системи й інструментів держави, культури та методів збирання й витрачання коштів від податків.

З'ясовано, що концептуальні засади побудови міжбюджетних відносин у період трансформаційних змін залежать від економічної системи держави і мають принципові відмінності. Їх організація в Україні здійснюється у відповідності до фінансового механізму. Ефективність механізму міжбюджетних відносин залежить від оцінки та підбору адекватних методів впливу міжбюджетних відносин на соціально-економічний стан регіонів. Тому, що система міжбюджетних відносин повинна забезпечувати економічну ефективність, бюджетну відповідальність, соціальну справедливість, політичну консолідацію, територіальну інтеграцію.

Обґрунтовано, що міжбюджетні відносини є одним із діючих фінансових механізмів держави, що функціонує з метою стабілізації та стимулювання розвитку економіки кожної країни і реалізується через сукупність форм, моделей, методів, інструментів, інституційно-правових структур організації міжбюджетних відносин (рис. 1).

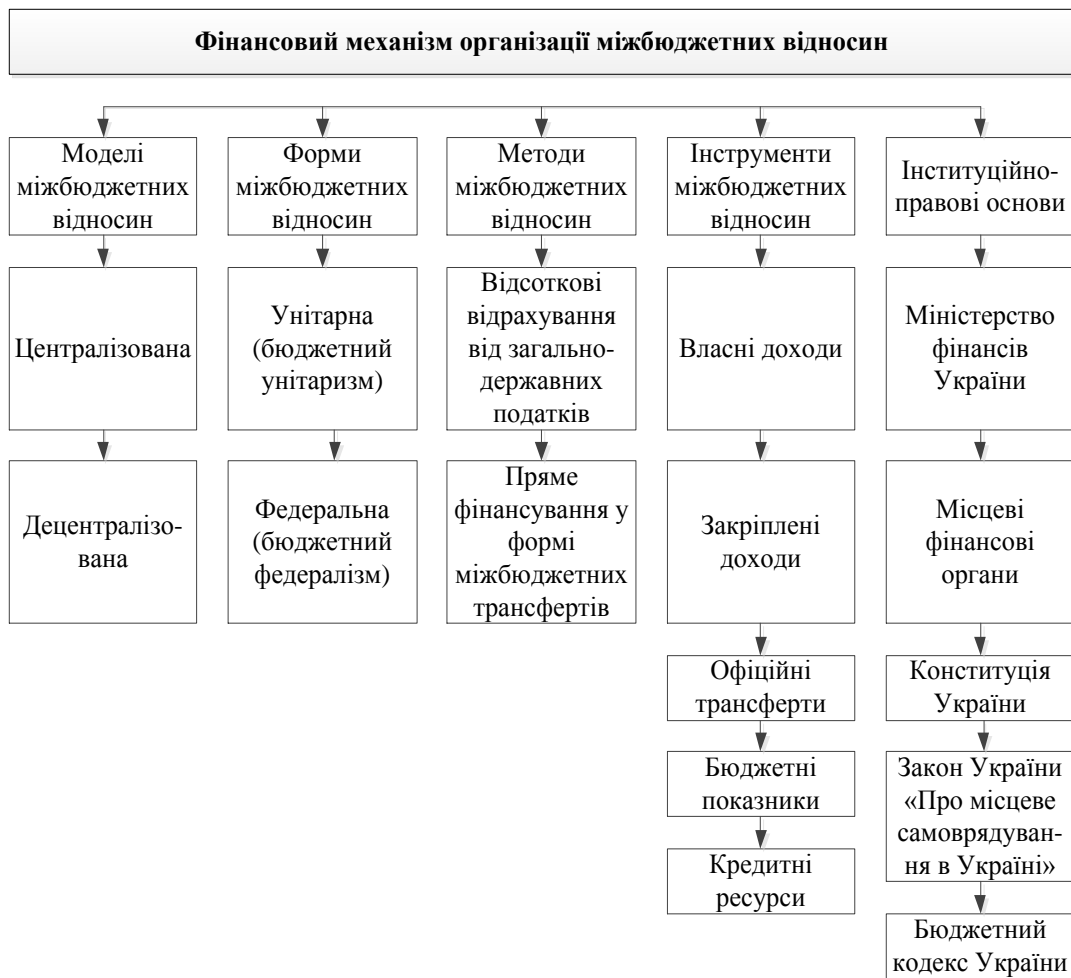

Рис. 1. Фінансовий механізм організації міжбюджетних відносин

Джерело: розроблено автором.

З’ясовано, що передумовою побудови ефективної системи міжбюджетних відносин в державі є науково обгрунтоване розмежування видаткових повноважень органів влади різних рівнів, визначення джерел їх фінансового забезпечення, а також постійний моніторинг ефективності міжбюджетних відносин. У сфері формування і розподілу фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування перетинаються інтереси, з одного боку, – органів місцевого самоврядування щодо надання певного обсягу суспільних благ і послуг відповідної якості для забезпечення максимальної підтримки громади, з другого боку, – громади, для якої найважливішими є два критерії: обсяг отриманих суспільних благ від органів місцевого самоврядування й рівень податкового навантаження в регіоні. Враховуючи зазначене, під моніторингом ефективності міжбюджетних відносин потрібно розуміти сукупність заходів щодо визначення соціально-економічних чинників і наслідків надання міжбюджетних трансфертів та оцінки їх результативності в економічній системі країни з використанням системи критеріїв, норм та індикаторів.

У другому розділі “**Методологічний інструментарій організації міжбюджетних відносин в економічній системі**” оцінено перспективи використання різних методологічних засобів економічної науки в дослідженні

міжбюджетних відносин, виявлено методологічну значущість еволюційного напрямку інституційної економічної теорії, виокремлено етапи розвитку міжбюджетних відносин в Україні.

За результатами ретроспективного аналізу формування міжбюджетних відносин в Україні виокремлено етапи розвитку міжбюджетних відносин в умовах соціально-економічних трансформацій згідно складових фінансової стійкості місцевих бюджетів, а саме: 1) зародження міжбюджетних відносин в Україні у складі СРСР; 2) первісне формування міжбюджетних відносин (1990-1996 рр.); 3) становлення міжбюджетних відносин (1996-2001 рр.); 4) реформування міжбюджетних відносин (2001-2010 рр.); 5) удосконалення міжбюджетних відносин (2010 р. – 2014 рр.); 6) міжбюджетні відносини у контексті процесів децентралізації (2015 р. – до т. ч.).

Обґрунтовано, що міжбюджетні відносини є важливим чинником вирівнювання розвитку адміністративно-територіальних одиниць, забезпечення рівних умов доступу громадян до суспільних послуг незалежно від місця їхнього проживання. Важливим є формування такого механізму міжбюджетних відносин, який би забезпечував ефективність складання та виконання бюджетів усіх рівнів.

Встановлено, що у центрі уваги такого різновиду інституціоналізму як еволюційна економічна теорія перебувають незворотні зміни в господарській системі. Прихильники еволюційної теорії розглядають її як логічний розвиток ідей А. Маршалла, Й. Шумпетера і Т. Веблена, що спирається на застосування концепцій спадковості і відбору суспільних інститутів, зокрема, пов'язаних з бюджетними відносинами. Найважливішим нововведенням у даних концепціях є відмова від поняття репрезентативного господарюючого суб'єкта та розгляд процесів, що ведуть до виникнення і зміни з плином часу моделей поведінки суб'єктів господарювання.

На основі дослідження вітчизняної і зарубіжної практики міжбюджетних відносин виявлено, що інституційні зміни можуть виникати спонтанно, в результаті стихійної взаємодії окремих господарюючих суб'єктів, і свідомо, під впливом держави, що змінює ті чи інші формальні правила. Водночас, якщо держава переймає формальні правила з-за кордону, але вони не зовсім відповідають звичаям і традиціям даного суспільства, то таке запозичення не матиме успіху. Оскільки неформальні правила та їх динаміка є найважливішими обмежувачими чинниками інституційних змін, варто відзначити такі їх властивості, як кумулятивність і еволюційність. Кумулятивність інституційних змін означає їх залежність від минулої траєкторії розвитку, а еволюційність – вказує на їх поступовість і повільність.

Обґрунтовано, що історію міжбюджетних відносин різних країн доцільно тлумачити саме з позицій інституційних змін. Там, де такі зміни виявлялися ефективними, тобто знижували трансакційні витрати, вони сприяли економічному зростанню. В інших країнах і періодах інституційні зміни гальмували господарський розвиток. Утім, інституційна еволюція далеко не

завжди сприятливо позначалася і позначається на стані й динаміці економічної системи, а домогтися ефективних змін за короткий термін не завжди можливо. Крім того, економічний розвиток, що супроводжується ускладненням характеру угод, призводить до зростання трансакційних витрат, які гальмують цей розвиток. В ролі головного чинника, що зумовлює доцільність державного регулювання, виступає необхідність коригувати не вади ринку, а відхилення еволюційної траєкторії розвитку, яка веде до досягнення максимального ступеня адаптованості, що, зазвичай, не відповідає найвищому рівню ефективності економічної системи.

Встановлено, що класичні рівноважні економічні моделі не адаптовані до аналізу проблем фінансового забезпечення і регіональної політики держав. Сучасні держави функціонують у високо конкурентному фінансовому середовищі. На залучення ними необхідних фінансових ресурсів впливає податкова конкуренція між самими державами, між державами і транснаціональними корпораціями, між державами і населенням відповідних країн. Потенційні фінансові ресурси держави можуть відволікатись в офшорні зони, у тіньовий сектор національної економіки. За таких умов складно забезпечувати територіальну цілісність країни і не допустити критичного рівня соціальної напруги в суспільстві. При цьому у конкретний історичний період окремі регіони держави можуть розвиватись дуже нерівномірно через відмінності їх ресурсної бази. Небезпечно як допускати депресивний стан певних територій, так і надавати значне фінансове забезпечення територіальним громадам, які використовують його неефективно, відволікаючи кошти від перспективних програм.

У дисертації обґрунтовано, що в контексті інституційної бази міжбюджетних відносин велике значення має еволюція методики розрахунків нормативів фінансових витрат на послуги, що надаються державними і місцевими органами влади, нормативів розрахунку фінансової допомоги територіальним бюджетам. Разом з тим, часті зміни компонентів формул, заміна старих і внесення нових їх складових може зашкодити реалізації принципів справедливості вирівнювання і дискредитувати на практиці ідею фінансового вирівнювання на основі формули. Відповідна методика має враховувати національно історичні особливості й не бути бездумним копіюванням зарубіжного досвіду чи проявом науково не обґрунтованого волюнтаризму.

Для дослідження міжбюджетних відносин адаптовано ідеї залежності від попереднього розвитку і ефекту блокування, які є ключовими принципами еволюційної концепції в економічній науці. Згідно ефекту блокування, система замикається на історично визначених альтернативах вибору. Застосування еволюційного підходу до аналізу державної фінансової політики і міжбюджетних відносин, зокрема, дає змогу зробити висновок про те, що поведінкові моделі основних господарюючих суб'єктів не можуть бути змінені за короткий проміжок часу в зв'язку з дією ефекту інституційної інерції.

Розроблені теоретичні та методологічні інструменти дослідження еволюційних процесів в економіці дають змогу краще зрозуміти процеси реальної фінансової системи. Історичний досвід доводить, що іноді країни, безнадійні в сенсі перспектив економічного розвитку, показували значні темпи економічного зростання і формували ефективні інститути, що базуються на непродуктивному раніше менталітеті, традиціях тощо. Поясненню як соціального, так і фінансового відбору з позицій еволюційної парадигми може сприяти включення в аналіз поняття екзаптації, під якою розуміють використання вже існуючої структури для нових функцій.

Становлення міжбюджетних відносин в Україні після здобуття незалежності було пов'язане із переходом до ринкових засад господарювання та розвитком місцевого самоврядування. В роботі проаналізовано особливості становлення місцевого самоврядування у вітчизняних умовах в контексті інституційного напрямку економічної науки.

Запропоновано методологічний підхід до дослідження міжбюджетних відносин, що передбачає виділення 4-х стадій кругообігу бюджетних коштів, а саме: 1) надходження міжбюджетних трансфертів відповідають стадії мобілізації бюджетних ресурсів; 2) перебування коштів на єдиному казначейському рахунку – зберіганню вартості бюджетних ресурсів; 3) розподіл сум міжбюджетних трансфертів між розпорядниками і використання ними коштів – використанню бюджетних ресурсів; 4) отримання соціально-економічних ефектів регіонального і загальнодержавного значення – розподілу і перерозподілу результатів використання бюджетних ресурсів. Це сприятиме вдосконаленню організації управління бюджетним процесом в Україні.

У роботі акцентовано на необхідності удосконалення механізму функціонування місцевих бюджетів, що покликаний забезпечувати фінансову самостійність органів місцевого самоврядування і стимулювати використання фінансового потенціалу та зменшення відмінностей соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць, оскільки дохідна частина бюджетів розвитку місцевих бюджетів в Україні неспроможна забезпечити інвестиційні потреби територіальних громад. Відтак, проблемними залишаються питання наповнення місцевих бюджетів розвитку. Незважаючи на значний інтерес науковців та позитивні зміни бюджетного законодавства України, бюджети розвитку продовжують відігравати незначну роль у фінансовому забезпеченні соціально-економічного розвитку територій. Це спонукає до подальшого вдосконалення науково-теоретичного підґрунтя їх формування та використання. У сучасних умовах місцеві органи влади повинні забезпечувати комплексний розвиток території, пропорційний розвиток реального сектору та сфери послуг, що в перспективі істотно розширить та зміцнить фінансову базу органів місцевого самоврядування.

У третьому розділі “Сучасні реалії міжбюджетних відносин в Україні” проаналізовано вітчизняну практику організації міжбюджетних відносин, виявлено системний соціально-економічний ефект реалізації політики

децентралізації, встановлено взаємозв'язок міжбюджетних трансфертів з окремими видами податкових та неподаткових надходжень, а також їх вплив на кредитний портфель та кредитну активність комерційних банків.

Виявлено, що нинішній стан місцевих бюджетів України характеризується недостатністю власних дохідних джерел, значною залежністю їх від державного бюджету, непрозорістю та суб'єктивізмом у наданні фінансової допомоги з центру, відсутністю стимулів у додатковому одержанні доходів і економному використанні бюджетних коштів, що суперечить винятковій ролі місцевих бюджетів в економічній системі держави, унеможлиблює виконання на належному рівні покладених на органи місцевого самоврядування складних завдань та делегованих повноважень.

З'ясовано, що характерною ознакою останніх років у державі є різна динаміка економічного потенціалу регіонів. Без відповідного державного впливу на ці процеси територіальні диспропорції будуть і надалі посилюватися. На кожному етапі розвитку політика держави має забезпечувати відповідний баланс між стимулюванням територій-донорів, зростанням економіки країни загалом і запровадженням вирівнювальних механізмів для подолання економічної та соціальної нерівності регіонів. Нерівномірність регіонального розвитку країни й висока диференціація умов і рівня життя мешканців її адміністративно-територіальних одиниць створюють передумови для соціальної напруги в суспільстві, загрожують її територіальній цілісності та стримують динаміку соціально-економічного зростання країни, ускладнюють міжнародне співробітництво, уповільнюють і знижують ефективність ринкових перетворень в Україні.

У дисертації виявлено системний соціально-економічний ефект реалізації політики децентралізації бюджетної системи України в процесі розвитку відповідного нормативно-правового забезпечення. Аргументовано, що підвищення ефективності процесу формування видаткової частини місцевих бюджетів та децентралізація управління бюджетними коштами є стратегічними орієнтирами перетворення місцевих бюджетів на дієвий інструмент соціально-економічного розвитку територій. Бюджетна децентралізація забезпечить, з одного боку, визначення оптимальних обсягів і структури бюджетних повноважень, з іншого – повне їх забезпечення ресурсною базою.

Проведено аналіз взаємозв'язків міжбюджетних трансфертів з різними видами податків і неподаткових надходжень та встановлено, що міжбюджетні трансферти є чинником формування окремих надходжень місцевого бюджету як в поточному періоді, так і в наступних (прямий зв'язок з податком на прибуток, ПДФО, неподатковими надходженнями). Виявлено, що міжбюджетні трансферти залежать від динаміки деяких видів податкових надходжень у попередньому періоді (прямий зв'язок з ПДВ та акцизним збором).

Відтак, обґрунтовано що з метою раціоналізації видатків та посилення контролю за використанням переданих з державного бюджету коштів у вигляді міжбюджетних трансфертів у їх структурі має зрости питома вага субвенцій,

використання яких пов'язане з необхідністю фінансування конкретних об'єктів, пріоритетних у поточному бюджетному році, причому питома вага субвенцій на соціально-економічний розвиток повинна зростати.

Крім того, проаналізовано вплив трансфертів до місцевих бюджетів на кредитний портфель комерційних банків та з'ясовано роль цих фінансових інструментів як чинника поживлення кредитної активності в економічній системі у рік їх застосування з посиленням відповідного ефекту в наступному році. Це дає підстави для чіткішої координації бюджетної та грошово-кредитної політики держави в умовах трансформаційних змін.

Удосконалено методичний інструментарій економіко-математичної оцінки ефективності управління коштами місцевих бюджетів з метою вироблення конкретних практичних рекомендацій щодо корегування фінансової політики адміністративно-територіальних одиниць в умовах збільшення фінансових можливостей органів місцевого самоврядування. Запропоновано новий методичний підхід до оцінки ефективності управління коштами місцевих бюджетів, що ґрунтується на використанні методології кореляційно-регресійного аналізу. Розроблено моделі залежності індексу валового регіонального продукту та регіонального індексу людського розвитку від частки видатків на державне управління, частка видатків на освіту, частки видатків на духовний та фізичний розвиток, частки видатків на охорону здоров'я, частки видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, частки видатків на розвиток окремих галузей економіки, частки видатків на житлово-комунальне господарство, що дає змогу підвищити соціально-економічну результативність діяльності органів місцевого самоврядування.

Для проведення багатofакторного регресійного аналізу було використано пакет прикладних програм Statistica 6.0. Розроблено моделі залежності індексу валового регіонального продукту $Y_{ВРП}$ та регіональний індекс людського розвитку $Y_{РЛР}$ від частки видатків на державне управління (x_1), частка видатків на освіту (x_2), частки видатків на духовний та фізичний розвиток (x_3), частки видатків на охорону здоров'я (x_4), частки видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення (x_5), частки видатків на розвиток окремих галузей економіки (x_6), частки видатків на житлово-комунальне господарство (x_7) (табл. 1).

У результаті проведених розрахунків одержано такі регресійні моделі:

$$Y_{ВРП} = -16,831 - 9,127x_1 + 7,341x_2 - 15,388x_3 - 7,008x_4 + 4,014x_5 + 4,282x_6 + 5,5410x_7$$

$$Y_{РЛР} = 7,6677 - 0,1107x_1 - 0,0812x_2 - 0,4967x_3 + 0,1552x_4 - 0,0359x_5 - 0,0735x_6 - 0,0797x_7$$

де $Y_{ВРП}$ (результативний показник) – індекс фізичного обсягу валового регіонального продукту Львівської області; $Y_{РЛР}$ – регіональний індекс людського розвитку Львівської області; x_1 – частка видатків на державне управління; x_2 – частка видатків на освіту; x_3 – частка видатків на духовний та фізичний розвиток; x_4 – частка видатків на охорону здоров'я; x_5 – частка

видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення; x_6 – частка видатків на розвиток окремих галузей економіки; x_7 – частка видатків на житлово-комунальне господарство.

Таблиця 1

Структура видатків зведеного бюджету Львівської області

(у % до підсумку)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Видатки – усього	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
у тому числі										
державне управління	3,1	4,0	4,6	4,4	4,2	4,2	4,3	4,1	3,6	3,5
на соціально-культурні заходи	42,6	59,8	68,0	72,5	68,6	76,1	81,9	81,2	83,4	85,2
з них на										
Освіту	22,5	32,9	29,3	31,0	30,1	32,4	33,3	31,8	32,8	32,4
духовний та фізичний розвиток	3,5	5,0	4,5	4,3	4,4	4,7	5,1	4,9	5,0	5,0
охорону здоров'я	16,6	21,9	20,3	19,0	18,1	19,7	20,9	20,4	21,1	20,8
соціальний захист та соціальне забезпечення	12,5	15,4	14,0	18,2	16,0	19,2	22,6	24,1	24,5	27,0
на розвиток окремих галузей економіки	9,9	11,6	10,7	10,8	10,0	8,4	4,8	6,2	3,8	3,8
житлово-комунальне господарство	3,9	6,4	9,4	3,0	4,8	3,3	2,3	3,2	4,8	2,2
Довідково:										
Індекс фізичного обсягу валового регіонального продукту Львівської області	105,2	98,1	108,3	105,8	100,7	88,3	102,3	108,7	102,0	98,8
Регіональний індекс людського розвитку Львівської області	3,54	3,67	3,76	3,66	3,79	3,82	3,77	3,82	3,99	4,01

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики, Міністерства фінансів та Рахункової палати України

На основі розрахунків зроблено висновок про те, що за критерієм Фішера з ймовірністю 95 % щільність зв'язку включених у модель факторів є суттєвою, всі коефіцієнти регресії є істотними, а величина множинного коефіцієнта детермінації пояснює 95 % зміни індексу валового регіонального продукту Львівської області та 93 % зміни регіонального індексу людського розвитку Львівської області зміною часток видатків на державне управління, видатків на освіту, видатків на духовний та фізичний розвиток, видатків на охорону здоров'я, видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, видатків на розвиток окремих галузей економіки, видатків на житлово-комунальне господарство зведеного бюджету Львівської області.

У четвертому розділі “Державні трансферти у фінансовому вирівнюванні вітчизняних адміністративно-територіальних формувань” досліджено вплив фінансового вирівнювання на соціально-економічний розвиток територій, проаналізовано вітчизняну практику вертикального фінансового вирівнювання за допомогою трансфертів та розкрито їхнє значення у забезпеченні горизонтального вирівнювання, конкретизовано поняття міжбюджетних трансфертів з урахуванням їх ролі в системі державного фінансового регулювання.

Інтерпретовано значення фінансового вирівнювання адміністративно-територіальних одиниць для соціально-економічного розвитку у взаємозв’язку з державною регіональною фінансовою політикою з допомогою багаторівневої моделі формування конкурентоспроможності територій, в якій фінансове вирівнювання адміністративно-територіальних одиниць є її ядром (рис. 2).

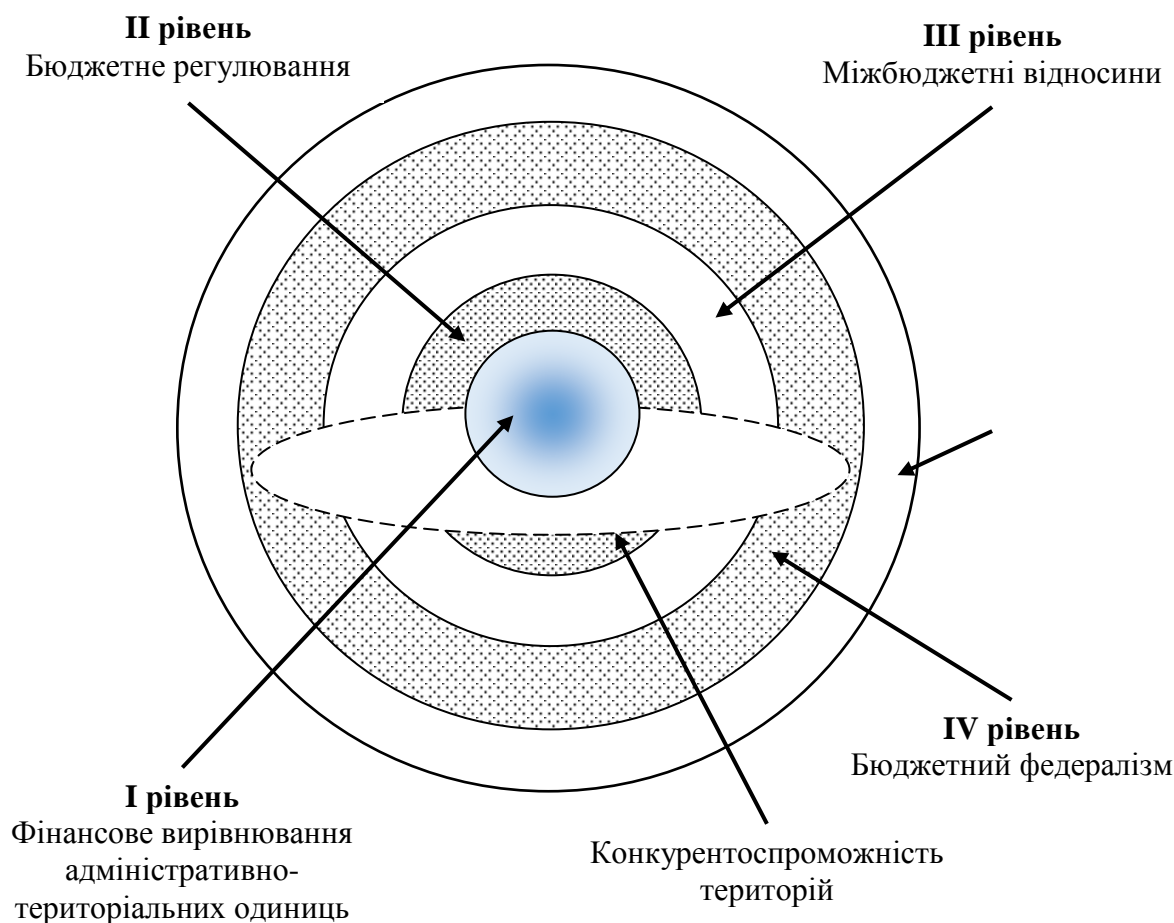

Рис. 2. Місце бюджетного федералізму, системи міжбюджетних відносин, бюджетного регулювання та фінансового вирівнювання адміністративно-територіальних одиниць в соціально-економічній політиці держави

Джерело: складено автором

Доведено, що соціально-економічна природа міжбюджетних відносин виявляється у формуванні ефективного територіального перерозподілу доходів

з метою забезпечення відповідності між обсягами фінансових ресурсів кожного з рівнів влади з обсягами покладених на нього завдань та обов'язків (тобто, усунення вертикальних фіскальних дисбалансів), а також можливості отримання однакового рівня (гарантованого державою) суспільних благ населенням у будь-якому куточку країни (нівелювання горизонтальних дисбалансів). Фінансове вирівнювання адміністративно-територіальних одиниць в кожній країні вирішує проблему фінансових дисбалансів і призначене для забезпечення фінансової спроможності місцевого самоврядування, щоб забезпечити співставність рівнів надання публічних послуг в аналогічних умовах оподаткування.

Обґрунтовано, що в сучасних умовах в Україні вирішення завдань забезпечення громадян гарантованими публічними послугами залежить від диференційованого економічного розвитку регіонів, вагомих відмінностей рівнів доходів населення, значної диференціації бюджетних можливостей регіональних, районних та місцевих органів влади. У цьому контексті вертикальний дисбаланс засвідчує невідповідність фінансових ресурсів конкретного рівня влади з тими, які необхідні для надання необхідного рівня публічних послуг у межах його компетенції. Відтак, зростає необхідність застосування вертикального фінансового вирівнювання як методу збалансування доходних і видаткових повноважень місцевих бюджетів, тобто нівелювання вертикального дисбалансу. Доведено, що у вертикальному фінансовому вирівнюванні важливе значення належить фінансовим ресурсам місцевих бюджетів, що відображає табл. 2.

Таблиця 2

**Фінансові ресурси місцевих бюджетів України у 2003–2014 роках
(станом на початок року)**

Показник Роки	Доходи місцевих бюджетів, млн грн		Видатки місцевих бюджетів, млн грн		Питома вага у ВВП, %	
	без урахування міжбюджетних трансфертів	враховуючи міжбюджетні трансферти	без урахування міжбюджетних трансфертів	враховуючи міжбюджетні трансферти	доходів без урахування трансфертів	видатків без урахування трансфертів
2003	19 429,3	28 246,0	24 788,8	27 731,4	8,6	11,0
2004	22 577,4	34 306,5	31 401,6	33 770,1	8,4	11,7
2005	22 784,9	39 604,3	38 803,6	40 396,8	6,6	11,2
2006	30 316,2	53 677,3	52 074,7	53 537,9	6,9	11,8
2007	39 865,5	74 015,8	72 364,2	73 939,9	7,3	13,3
2008	58 349,0	103 004,0	96 511,2	100 863,8	8,1	13,4
2009	73 872,1	132 985,7	126 906,2	134 607,3	7,8	13,4
2010	71 035,7	133 215,8	127 142,3	134 911,2	7,8	13,9
2011	80 515,8	158 282,0	152 020,3	158 645,1	7,4	14,0
2012	86 655,3	181 530,3	178 269,2	180 987,7	6,7	13,7
2013	100 813,8	225 273,4	221 232,8	222 575,3	7,2	15,7
2014	105 171,1	221 019,4	218 236,1	219 845,4	7,2	15,0
2015	101 101,1	231 702,0	223 508,9	225 626,9	6,5	14,3

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики, Міністерства фінансів та Рахункової палати України

З'ясовано, що зростання трансфертної залежності спричинене нестачею доходів місцевих бюджетів в умовах зростання видаткових повноважень, що зумовило безпосередню залежність фінансової спроможності місцевих бюджетів в Україні від отриманих міжбюджетних трансфертів та суперечить ідеї децентралізації (рис. 3).

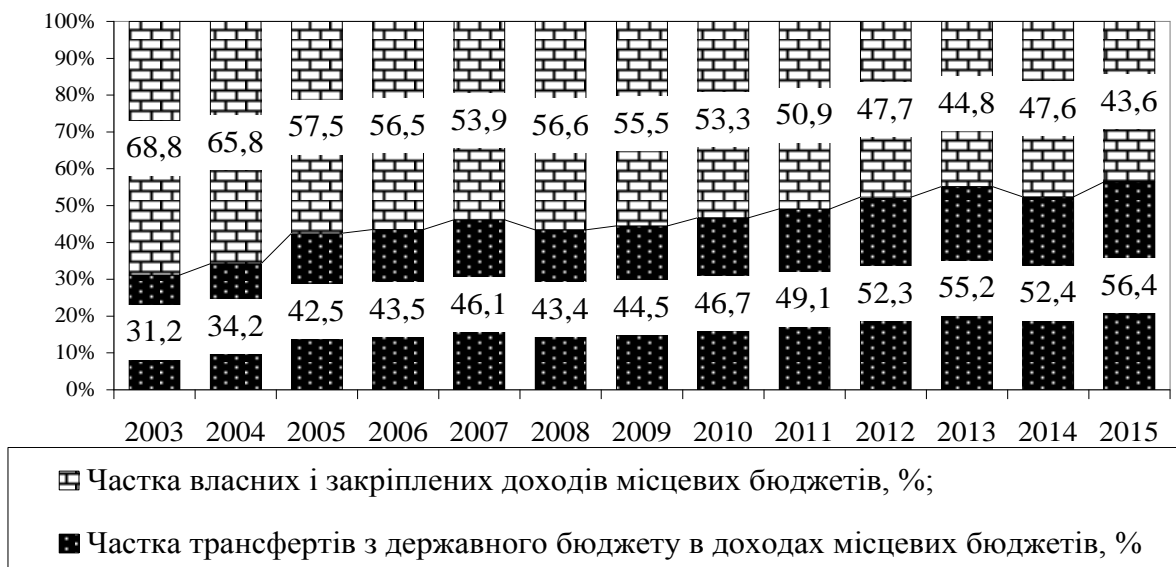

Рис. 3. Структура доходів місцевих бюджетів з урахуванням міжбюджетних трансфертів у 2003–2015 роках (станом на початок року)

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики, Міністерства фінансів та Рахункової палати України

Виявлено, що залежність місцевих бюджетів від трансфертів з державного бюджету України щорічно зростає. Надмірна соціальна спрямованість видатків місцевих бюджетів в Україні фактично унеможлиблює вкладання інвестицій в економічний розвиток територій. Органи місцевого самоврядування не мали можливості вільно розпоряджатися своїми коштами, у місцевих бюджетах залишалися непогашеними значні обсяги бюджетних зобов'язань, оскільки кошти блокувалися та затримувалося проведення платежів системою Державного казначейства України, що давало змогу покривати дефіцит державного бюджету.

Обґрунтовано, що обсяги трансфертів до місцевих бюджетів (рис.3) залежать від надходжень закріплених доходів до відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Зокрема, якщо за 2002 рік частка трансфертів у доходах місцевих бюджетів становила 31,2 %, то на кінець 2014 року – вже 56,4 %, тобто, питома вага власних і закріплених доходів місцевих бюджетів станом на 01.01.2015 року склала 43,6 %, відтак фінансова спроможність місцевих бюджетів не лише залишалась незначною, але й надалі знижувалась.

З'ясовано, що ринкові механізми не завжди можуть унеможлилювати та долати значні розбіжності в розвитку регіональної економіки, рівнях життя населення, у зв'язку із чим держава повинна підтримувати певну однорідність

територіального та соціального просторів, проводячи політику горизонтального вирівнювання територій. Горизонтальний фінансовий дисбаланс виникає внаслідок нерівномірного розподілу доходної бази за територіями, що приводить до невідповідності обсягу існуючих фінансових ресурсів місцевих бюджетів завданням, які покладають на ці територіальні одиниці одного рівня, відповідно до визначених стандартів.

За результатами аналізу динаміки структури міжбюджетних трансфертів в Україні упродовж 2007-2014 рр. (рис. 4) виявлено, щонайвагомішими серед міжбюджетних трансфертів в Україні традиційно залишалися дотація вирівнювання (у 2014 року – 46,3 %) та субвенції із соціального захисту населення (у 2014 року – 38,3 %), інші надходження: додаткові дотації у 2014 році – 3,0 %, інші трансферти – 12,4 %.

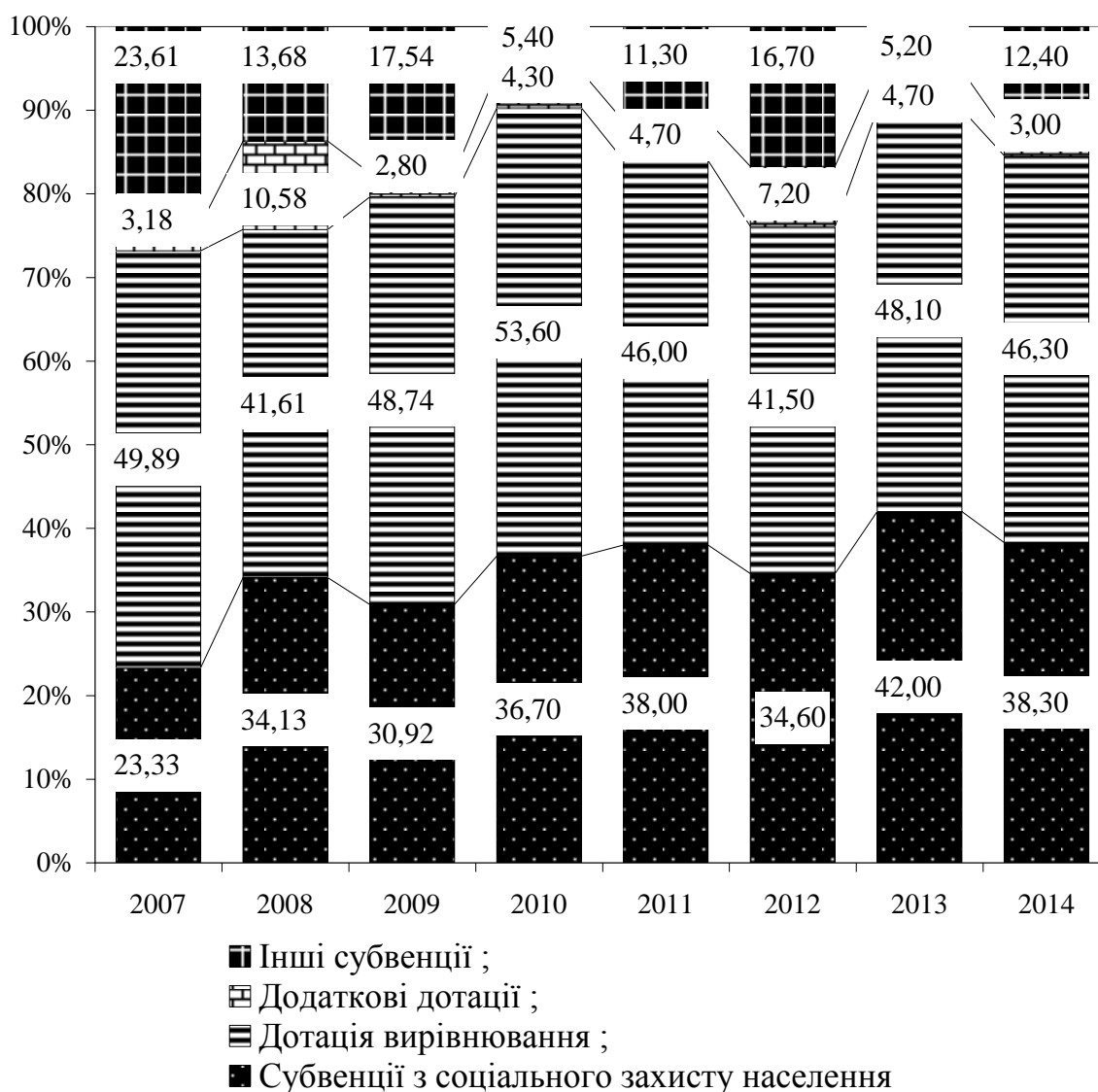

Рис. 4. Динаміка структури міжбюджетних трансфертів в Україні у 2007–2014 роках, %

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики, Міністерства фінансів та Рахункової палати України

Однак збільшення цільових дотацій з Державного бюджету було ненадійним джерелом фінансування місцевих бюджетів. Одночасно з цим погіршується економічна структура видатків місцевих бюджетів. Місцеві бюджети забезпечують виплату заробітної плати працівникам бюджетних установ, оплату енергоносіїв, пільг і субсидій населенню. В загальному обсязі видатків більшості місцевих бюджетів частка видатків, що припадає на захищені статті в середньому становить 80–85 %. Упродовж тривалого періоду в Україні неякісне бюджетне планування на центральному рівні призводило до формування дефіциту місцевих бюджетів та погіршувало якість публічних послуг, що надавались органами місцевого самоврядування. Власні доходи місцевих бюджетів, спрямовані на забезпечення делегованих повноважень і стали причиною недофінансування та занепаду житлово-комунальної сфери, місцевого транспорту, відсутність можливостей реалізації необхідних програм місцевого розвитку та поліпшення якості публічних послуг.

З урахуванням змін до Бюджетного кодексу України від 2015 року запроваджено новий механізм бюджетного регулювання та вирівнювання – горизонтальне вирівнювання податкоспроможності відповідного бюджету. Тобто існуючу систему збалансування доходів і видатків місцевих бюджетів замінено більш прогресивною системою – вирівнювання податкоспроможності територій залежно від рівня надходжень на одного жителя, а також відмінено індикативне планування Міністерством фінансів України показників місцевих бюджетів та доведення їх до місцевих бюджетів.

Аргументовано, що трансформація підходів до фінансового вирівнювання територій з урахуванням змін бюджетного законодавства має враховувати систематичну оцінку його стану (зокрема збалансованості місцевих бюджетів за критерієм раціональності), що охоплюватиме: орієнтацію політики вирівнювання на економічну ефективність та соціальну справедливість; задоволення потреб окремих територій з врахуванням загальнодержавних пріоритетів; консенсус між створенням умов для соціально-економічного розвитку всіх регіонів і державною підтримкою регіонів-аутсайдерів. Усунення міжрегіональних та галузевих диспропорцій, зростання рівня та якості соціальних стандартів життя уможливить формування фінансової політики у напрямі бюджетної децентралізації в Україні.

У п'ятому розділі **“Домінанти розвитку міжбюджетних відносин в умовах євроінтеграційних процесів України”** систематизовано моделі бюджетного устрою зарубіжних країн за рівнем централізації/децентралізації та запропоновано основні теоретико-емпіричні засади фіскальної децентралізації унітарної держави, виявлено позитивний вплив трансфертів до місцевих бюджетів на індекс економічної свободи в Україні.

За результатами дослідження напрямів удосконалення організаційно-правових умов розвитку міжбюджетних відносин в Україні, обґрунтовано концептуальні основи удосконалення стратегії бюджетної політики держави. Основним напрямом розв'язання проблем місцевого самоврядування в Україні

вважається створення самодостатніх територіальних громад. Цього можна досягти у результаті вдосконалення системи територіальної організації виконавчої влади та місцевого самоврядування, проведення реформи адміністративно-територіального устрою, що має супроводжуватися зміцненням територіальних громад, продовженням бюджетної реформи та доведенням її до базового рівня – бюджетів сіл, селищ, міст районного значення. Досягнення ефективності бюджетної реформи неможливе без формування низової адміністративно-територіальної одиниці – територіальної громади, яка має достатні фінансові та матеріальні ресурси для надання послуг громадянам.

Виявлено позитивний вплив трансфертів до місцевих бюджетів на індекс економічної свободи в Україні, що конкретизує їх роль в державному регулюванні економічної системи та розкриває важливі взаємозв'язки макро- та мезорівнів її функціонування (рис. 5).

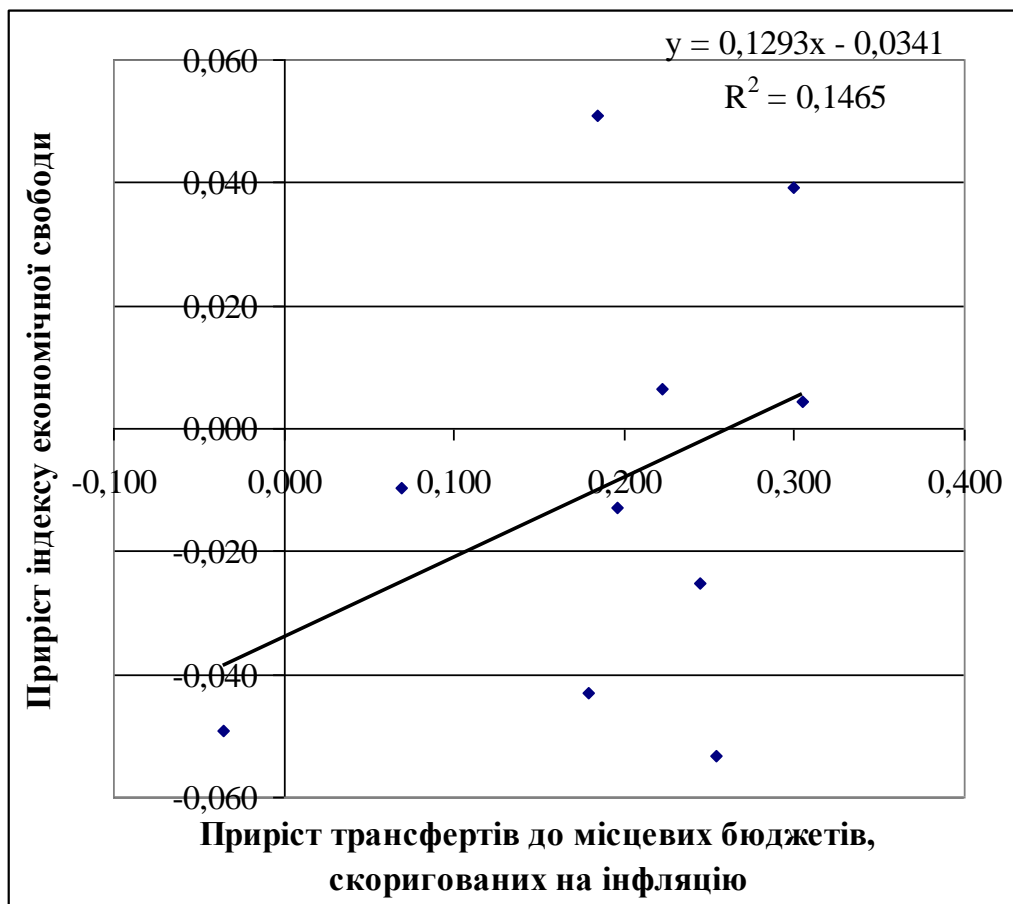

Рис. 5. Вплив трансфертів до місцевих бюджетів на рівень економічної свободи в Україні

Джерело: побудовано автором

У роботі обґрунтовано основні напрями реформування місцевого оподаткування в Україні: збільшення фіскальної ролі місцевих податків і зборів; надання статусу місцевих окремим загальнодержавним податкам і

зборам, які можуть забезпечити надходження коштів, для фінансування регіональних потреб; посилення ролі у місцевому оподаткуванні, зокрема податків з доходів населення, на прибуток підприємств, податку на нерухомість; надання самостійних прав органам місцевого самоврядування у місцевому оподаткуванні; розвиток місцевих податків і зборів, що відображають політику органів місцевого самоврядування у галузі зайнятості, соціального захисту населення, охорони навколишнього природного середовища тощо.

Визначено, що здійснення фінансового вирівнювання буде ефективним лише за умови докорінного його реформування. При цьому доцільним вважається укрупнення адміністративно-територіальних одиниць з урахуванням низки чинників, серед яких основними є фінансово-податкові. Вирішуючи проблеми міжбюджетних відносин, потрібно докорінно змінити пріоритети їх побудови, а саме: поставити інтереси місцевих бюджетів на ключове місце. Це повинно здійснюватися шляхом зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів, які є фінансовою основою місцевого самоврядування і всієї бюджетної системи України.

У цьому зв'язку обґрунтовано, що наповнення бюджетів місцевого самоврядування повинно відбуватися одночасно з проведенням низки заходів, а саме: запровадження додаткової кількості місцевих податків і зборів; надання органам місцевого самоврядування прав щодо запровадження на власній території обов'язкових платежів з визначеними напрямками використання одержаних коштів; створення можливостей для застосування додаткових відсоткових надбавок до ставок загальнодержавних податків і зборів; переведення визначених централізованих обов'язкових платежів до складу надходжень у місцеві бюджети; закріплення за місцевими бюджетами додаткових загальнодержавних податків та зборів; установлення стабільних нормативів відрахувань (декілька років) від загальнодержавних податків і зборів; надходження недоплат щодо податків, зборів та інших обов'язкових платежів до місцевих бюджетів.

Для успішного проведення реформ необхідно чітко визначитися щодо принципів, цілей та механізмів їх здійснення, вибір яких повинен базуватися на засадах економічної доцільності та ефективності. Визначальним при цьому є не тільки створення відповідної концепції, але чітке додержання її положень при дальшому впровадженні як на законодавчому рівні, так і на рівні практичного виконання. Децентралізація системи прийняття та виконання адміністративних рішень передбачає делегування більшої частини повноважень місцевим підрозділам центральних міністерств. Ця стратегія покликана забезпечити більшу ефективність управління за рахунок скорочення багатоетапного процесу виконання рішень та підвищення оперативності роботи органів державного управління. Збільшення автономії органів місцевого самоврядування у процесі прийняття рішень щодо вибору послуг, які надаються на місцях, дасть змогу забезпечити найбільш раціональний їхній набір.

З'ясовано, що головною метою фіскальної децентралізації є створення більш тісного взаємозв'язку між системою управління і населенням, що вимагає зміцнення фінансової основи органів місцевого самоврядування. Її завдання полягає у наданні органам місцевого самоврядування певних повноважень у сфері оподаткування і використання коштів, а також можливості самостійно визначати параметри й структуру видаткової частини бюджету. Фіскальна децентралізація припускає певний ступінь автономії органів місцевого самоврядування, що дає змогу їм приймати незалежні рішення у бюджетно-податковій сфері. Загальне поняття фіскальної децентралізації включає політичні, економічні та інституційні аспекти організації міжбюджетних відносин. Науково обґрунтована політика у даній сфері має не тільки посилювати місцеву автономію, а й сприяти підвищенню відповідальності, економічної ефективності та відкритості управлінських рішень.

В Україні реформа місцевого оподаткування повинна змінити ставлення до місцевих податків і зборів, щоб вони не розглядалися як другорядні податки у складі системи оподаткування, суттєво зміцнилося їх значення і роль у формуванні фінансових ресурсів місцевого самоврядування. Це можливо зробити лише шляхом перегляду складу місцевих податків та зборів.

Значним кроком податкової реформи має бути внесення змін до діючого Податкового кодексу. У ньому необхідно скоротити кількість загальнодержавних і місцевих податків та зборів, що має сприяти збільшенню бази оподаткування, а відповідно і податкових надходжень, забезпечити рівномірний розподіл податкового навантаження по всіх регіонах, а відтак зміцнити фінансову основу діяльності органів місцевого самоврядування.

У зв'язку з проведенням податкової реформи доцільно відзначити недосконалість окремих положень Бюджетного кодексу в частині закріплення конкретних видів податків і зборів за державним і місцевими бюджетами.

Головною метою фіскальної децентралізації окреслено створення більш тісного взаємозв'язку між системою управління і населенням, що вимагає зміцнення фінансової системи органів місцевого самоврядування. Її завдання полягає у наданні органам місцевого самоврядування певних повноважень у сфері оподаткування і використання коштів, а також можливості самостійно визначати параметри й структуру видаткової частини бюджету. Фіскальна децентралізація припускає певний ступінь автономії органів місцевого самоврядування, що дозволяє їм приймати незалежні рішення у бюджетно-податковій сфері.

Зміцнення фінансової автономії місцевого самоврядування доцільно здійснювати шляхом поліпшення міжбюджетних відносин за допомогою відповідних фондів: фінансової підтримки регіонів (створюється з метою вирівнювання бюджетної забезпеченості органів місцевого самоврядування); регіонального розвитку (для залучення й підтримки інвестицій у місцеву інфраструктуру); компенсацій (для реалізації законів, що передбачають

державні соціальні виплати); спільне фінансування соціальних видатків, (для стимулювання органів місцевого самоврядування підтримувати на належному рівні надання основних суспільних благ).

Аргументовано, що правове забезпечення зміцнення фінансової автономії місцевого самоврядування доцільно будувати на засадах бюджетного федералізму, незважаючи на унітарну систему державної влади України. Тобто не змінюючи адміністративно-територіальний устрій нашої держави, а впроваджуючи ідеї та постулати бюджетного федералізму, можна значно укріпити фінансову автономію органів місцевого самоврядування. З 2015 р. систему балансування замінено системою бюджетного вирівнювання, яка передбачає горизонтальне вирівнювання податкоспроможності територій залежно від рівня надходжень на одного жителя, що знайшло відображення у вигляді змін до Бюджетного кодексу України. Однак, на практиці зміни до законодавства не лише не вирішили ключових проблем, але й сприяли появі нових, оскільки не враховано інтереси місцевого самоврядування, а прийняті зміни ставлять під загрозу процес формування дієздатних територіальних громад.

Реалізація нового Бюджетного кодексу, узгодження чинних нормативно-правових актів з регулювання міжбюджетних відносин та прийняття нових забезпечить максимальну ефективність використання бюджетних ресурсів, сприятиме сталому соціально-економічному розвитку регіонів. Розглянуті питання є основою для подальших більш глибоких досліджень та доопрацювання деяких законодавчих актів, що створить передумови для системного реформування міжбюджетних відносин в Україні у контексті стратегії євроінтеграційних процесів.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення важливої науково-прикладної проблеми – розроблення концептуальних основ формування системи міжбюджетних відносин у національній економіці та удосконалення на цих засадах стратегічних напрямів їх розвитку як основи зміцнення фінансової автономії місцевого самоврядування, що дало змогу зробити низку висновків теоретичного, методологічного і прикладного характеру щодо підвищення ефективності організації міжбюджетних відносин в соціально-економічній системі України:

1. Міжбюджетні відносини як важливий чинник соціально-економічного розвитку держави є своєрідним мірилом ефективності її бюджетної політики та організації бюджетного процесу. З економічних позицій міжбюджетні відносини виражають здатність держави виконувати властиві їй функції та завдання за допомогою бюджету, а також задовольняти потреби платників

податків й одержувачів бюджетних коштів з урахуванням індивідуальних, корпоративних і суспільних інтересів.

Обґрунтовано, що побудова міжбюджетних відносин повинна формуватися на врахуванні принципів державної стратегії регіонального розвитку, зокрема, щодо фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування та стимулювання нарощування їхньої власної фінансової бази. Міжбюджетні відносини створюють передумови для зменшення диференціації бюджетної забезпеченості територій, формуванні органами місцевого самоврядування збалансованих місцевих бюджетів (враховуючи збереження зацікавленості та відповідальності за нарощування податкового потенціалу територій, раціональне використання бюджетних коштів), а також у проведенні вирівнювання фінансового забезпечення місцевого самоврядування (рівний доступ населення до публічних послуг на всій території країни в обсязі та якості, що відповідають рівню, гарантованому Конституцією).

2. Виявлено та оцінено взаємозв'язки трансфертів до місцевих бюджетів з: 1) доходами державного бюджету без урахування трансфертів з місцевих бюджетів (коефіцієнт лінійної кореляції – 0,8004); 2) доходами місцевих бюджетів без урахування трансфертів з державного бюджету (коефіцієнт лінійної кореляції – 0,6119); 3) видатками державного бюджету без трансфертів до місцевих бюджетів (коефіцієнт лінійної кореляції – 0,7517); 4) видатками місцевих бюджетів без трансфертів до державного бюджету (коефіцієнт лінійної кореляції – 0,9512). Знання характеру таких взаємозв'язків сприятиме обґрунтуванню вибору пріоритетів у структурі державних видатків залежно від макроекономічної ситуації та особливостей розвитку територіальних утворень.

3. Удосконалено методичний інструментарій економіко-математичної оцінки ефективності управління коштами місцевих бюджетів з метою вироблення конкретних практичних рекомендацій щодо корегування фінансової політики адміністративно-територіальних одиниць в умовах збільшення фінансових можливостей органів місцевого самоврядування. Розроблено моделі залежності індексу валового регіонального продукту та регіонального індексу людського розвитку від частки видатків на державне управління, частка видатків на освіту, частки видатків на духовний та фізичний розвиток, частки видатків на охорону здоров'я, частки видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, частки видатків на розвиток окремих галузей економіки, частки видатків на житлово-комунальне господарство, що дає змогу підвищити соціально-економічну результативність діяльності органів місцевого самоврядування.

4. З'ясовано позитивний вплив трансфертів до місцевих бюджетів на індекс економічної свободи в Україні, що конкретизує їх роль в державному регулюванні економічної системи та розкриває важливі взаємозв'язки макро- та мезорівнів її функціонування. Це дає змогу створити умови вільної конкуренції та рівного доступу в країні до наявних ресурсів і ринків, забезпечення

підвищення якості життя населення та дотримання державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від місця проживання

5. Здійснено оцінку залежності трансфертів до місцевих бюджетів від сукупного державного боргу з виявленням негативного впливу цього чинника на обсяги трансфертів до місцевих бюджетів у рік значного збільшення боргу держави і протягом наступного року, що конкретизує стратегічні орієнтири боргової політики держави.

6. Досліджено вплив трансфертів до місцевих бюджетів на кредитний портфель комерційних банків та з'ясовано роль цих фінансових інструментів як чинника поживлення кредитної активності в економічній системі у рік їх застосування з посиленням відповідного ефекту в наступному році. Це дає підстави для чіткішої координації бюджетної та грошово-кредитної політики держави.

7. Удосконалено теоретичний підхід до тлумачення сутності поняття міжбюджетних відносин в економічній системі держави з урахуванням їх впливу на соціально-економічний розвиток регіонів та держави загалом, а саме: міжбюджетні відносини – це форма перерозподілу фінансових ресурсів у процесі реалізації регіональної економічної політики держави щодо бюджетного регулювання диференційованих фіскальних можливостей адміністративно-територіальних одиниць. На відміну від існуючого тлумачення міжбюджетних відносин як відносин між державою та місцевим самоврядуванням щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією України та законами України, запропоноване визначення враховує не лише проблематику фінансового забезпечення бюджетів, а й регулювання економіки.

8. Запропоновано тлумачення сутності міжбюджетних трансфертів з урахуванням їх ролі в системі державного фінансового регулювання, а саме: міжбюджетні трансферти – це мезорівневі адміністративні фінансові інструменти реалізації міжбюджетних відносин держави щодо безповоротного передавання коштів з одного бюджету до іншого, що конкретизує поняття міжбюджетних трансфертів як ланки, що зв'язує макро- та мікрорівневі процеси в економічній системі країни.

9. Розвинуто методологічний підхід до дослідження міжбюджетних відносин, що передбачає виділення чотирьох стадій кругообігу бюджетних ресурсів, а саме: 1) надходження міжбюджетних трансфертів відповідають стадії мобілізації бюджетних ресурсів; 2) перебування коштів на єдиному казначейському рахунку – зберіганню вартості бюджетних ресурсів; 3) розподіл сум міжбюджетних трансфертів між розпорядниками і використання ними коштів – використанню бюджетних ресурсів; 4) отримання соціально-економічних ефектів регіонального і загальнодержавного значення – розподілу і перерозподілу результатів використання бюджетних ресурсів. Це сприятиме вдосконаленню організації управління бюджетним процесом в Україні.

10. Виокремлено етапи еволюції міжбюджетних відносин в Україні в умовах соціально-економічних трансформацій згідно складових фінансової стійкості місцевих бюджетів, а саме: 1) зародження міжбюджетних відносин в Україні у складі СРСР; 2) первісне формування міжбюджетних відносин (1990-1996 рр.); 3) становлення міжбюджетних відносин (1996-2001 рр.); 4) реформування міжбюджетних відносин (2001-2010 рр.); 5) удосконалення міжбюджетних відносин (2010 р. – 2014 рр.); 6) міжбюджетні відносини у контексті процесів децентралізації (2015 р. – до т. ч.).

11. Оцінено системний соціально-економічний ефект реалізації політики децентралізації бюджетної системи України в процесі розвитку відповідного нормативно-правового забезпечення (зокрема, коефіцієнти лінійної кореляції трансфертів до місцевих бюджетів і видатків місцевих бюджетів упродовж 2004–2010 рр. і 2011–2014 рр. становили 0,8427 і 0,9998 відповідно). Таке оцінювання відрізняється від існуючих поєднанням використання інституційного й кореляційно-регресійного аналізів та дає змогу ідентифікувати моменти різких трансформацій бюджетної системи України.

12. Систематизовано моделі бюджетного устрою країн за рівнем централізації/децентралізації на основі зарубіжного досвіду та сформульовано пропозиції щодо основних теоретико-емпіричних засад фіскальної децентралізації унітарної держави, зокрема, акцентовано увагу на чіткому розподілі повноважень між органами влади в Конституції і законах, конкуренції між відносно самостійними територіальними громадами за фінансові ресурси, ролі податків на власність і використанні банківських запозичень як альтернативи міжбюджетним трансфертам у фінансуванні прибуткових проектів територіальних громад.

13. Аргументовано, що роль місцевих бюджетів в соціально-економічному розвитку полягає в такому: зосередження фінансових ресурсів у місцевих бюджетах дає можливість органам місцевого самоврядування мати фінансову базу для реалізації своїх повноважень; формування місцевих бюджетів дає змогу територіальним громадам в повній мірі проявити фінансово-господарську самостійність у видатках коштів на соціально-економічний розвиток, забезпечити планомірний розвиток освітніх, медичних установ, закладів культури, житлового фонду і комунікацій місцевого значення. З цією метою формуються і реалізуються регіональні програми економічного і соціального розвитку; маючи у розпорядженні бюджетні кошти, органи місцевого самоврядування можуть збільшувати нормативи затрат на надання державних та місцевих послуг в установах невиробничої сфери; концентруючи частину фінансових ресурсів у місцевих бюджетах, органи місцевого самоврядування можуть централізовано спрямовувати фінансові ресурси на вирішення стратегічних завдань, розвиток в адміністративно-територіальних утвореннях пріоритетних галузей промисловості, сільського господарства, соціальної сфери тощо; місцеві бюджети через фінансові ресурси можуть здійснювати вплив на оптимальні пропорції фінансування поточних і

капітальних затрат й стимулювання ефективного використання матеріальних і трудових ресурсів, а також відкриття нових місцевих виробництв, що дає можливість створювати нові робочі місця та вносити певний вклад у вирішення проблем зниження безробіття.

14. Обґрунтовано, що трансформація підходів до фінансового вирівнювання територій з урахуванням змін бюджетного законодавства має враховувати систематичну оцінку його стану (зокрема збалансованості місцевих бюджетів за критерієм раціональності), що охоплюватиме: орієнтацію політики вирівнювання на економічну ефективність та соціальну справедливість; задоволення потреб окремих територій з врахуванням загальнодержавних пріоритетів; консенсус між створенням умов для соціально-економічного розвитку всіх регіонів і державною підтримкою регіонів-аутсайдерів. Усунення міжрегіональних та галузевих диспропорцій, зростання рівня та якості соціальних стандартів життя уможливить формування фінансової політики у напрямі бюджетної децентралізації в Україні.

У результаті проведення наукового дослідження з'ясовано, що на сучасному етапі розвитку системи міжбюджетних відносин в Україні забезпечення результативності управління формуванням та використанням фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування є важливою передумовою сталого розвитку держави, ефективної діяльності суб'єктів господарювання, досягнення макроекономічної й фінансової стабільності та реалізації євроінтеграційних прагнень. Отримані теоретико-методологічні й науково-прикладні результати дисертації можуть бути використані у процесі формування Концепції розвитку системи міжбюджетних відносин, фінансових стратегій держави і місцевих органів влади, що дасть змогу підвищити ефективність та результативність бюджетної політики в Україні в умовах фінансової децентралізації.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Монографії, підручники, посібники

1. Кульчицький М.І. Міжбюджетні відносини в економічній системі України: монографія / М.І.Кульчицький – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 494 с. (28,7 д. а.).

2. Формування фінансового потенціалу інвестиційної діяльності в економіці України: монографія / [М.І.Крупка, Д.В.Ванькович, Н.Б.Демчишак, М.І.Кульчицький]. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 404 с. (23.4 д. а.) *Особистий внесок автора – розділ 3 “Напрями нагромадження та підвищення ефективності використання фінансового потенціалу інвестиційної діяльності в економіці України” (3.1 д. а.).*

3. Кульчицький М.І. Фінансове територіальне вирівнювання в системі міжбюджетних відносин: монографія / М.І.Кульчицький, О.В.Заброцька. –

Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 336 с. (27,3 д. а.): *особистий внесок автора: розділ 3 “Фінансове забезпечення розвитку територій та його удосконалення” (3,7 д. а.)*.

4. Валютно-курсова політика в Україні: монографія / [М.І.Крупка, М.І.Кульчицький, Н.В.Жмурко, Д.В.Ванькович]. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – 336 с. (27,3 д. а.). *Особистий внесок автора: визначено вплив інфляції на соціально-економічний розвиток регіонів та регулювання міжбюджетних відносин у забезпеченні фінансової стійкості місцевих бюджетів (1,2 д. а.)*.

5. Інвестування: підручник (з грифом МОН України) / [М.І. Крупка, Д.В. Ванькович, Н.Б. Демчишак та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. М.І.Крупки. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 454 с. (29,0 д. а.). *Особистий внесок автора: тема 2 “Методичний інструментарій інвестування”; тема 10 “Фінансове забезпечення інвестиційної діяльності” (3,7 д. а.)*.

6. Фінанси в трансформаційній економіці України: навч. посібник / за ред. М.І.Крупки. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, – 2007. – 614 с. (53,7 друк. арк.; *особистий внесок автора – розділ 16 “Програмно-цільовий метод, як складова управління місцевими фінансовими ресурсами” (3,3 д. а.)*).

7. Кульчицький М.І. Місцеві фінанси: практикум: навч. посіб. (з грифом МОН України) / М.І.Кульчицький – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 302 с. (15,8 д. а.)

8. Інвестування: навч. посіб. (з грифом МОН України) / [М.І. Крупка, Д.В. Ванькович, Н.Б. Демчишак та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. М.І.Крупки. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 376 с. (23,5 д. а.) *Особистий внесок автора: тема 3 “Фінансове інвестування” (2,2 д. а.)*.

9. Бюджетний менеджмент: навч. посіб. (з грифом МОН України) / М.І.Кульчицький, О.В.Остафіль. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 390 с. (22,6 д. а.). *Особистий внесок автора: теоретична частина (розділ 1-9), витяг з нормативно-правових актів (11,6 д. а.)*

10. Місцеві фінанси: навч. посіб. (з грифом МОН України) / М.І.Кульчицький. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – 552 с. (34,5 д. а.)

Статті у наукових фахових виданнях та виданнях, внесених до наукометричних баз даних

11. Кульчицький М.І. Теоретико-методологічні основи міжбюджетних відносин: проблеми, тенденції та перспективи розвитку / М.І.Кульчицький // Бізнес Інформ. – 2015. – №6. – С. 174–181. (0,7 д. а.)

12. Кульчицький М.І. Проблеми збалансування місцевих бюджетів у сучасних умовах / М.І.Кульчицький // Вісник Львівського університету. Серія економічна. – Вип. 29. – 1999. – С.96-99 (0,5 д. а.)

13. Кульчицький М.І. Проблеми та шляхи удосконалення бюджетної системи України / М.І.Кульчицький // Регіональна економіка. – 2000. – №1. – С.11-21 (0,8 д.а.).

14. Кульчицький М.І. Роль міжбюджетних відносин в стимулюванні розвитку регіонів України / М.І.Кульчицький // Фінанси України. – 2000. – №3. – С.87-91 (0,4 д.а.).

15. Кульчицький М.І. Місцеві бюджети і механізм їх формування / М.І.Кульчицький // Фінанси України. – 2001. – №9. – С. 98-104 (0,6 д.а.).

16. Кульчицький М.І. Проблеми бюджетного реформування в Україні / М.І.Кульчицький // Фінанси України. – 2002. – №7. – С. 25-29 (0,4 д.а.).

17. Кульчицький М.І. Оцінка ефективності управління коштами місцевих бюджетів в Україні / М.І.Кульчицький, В.М.Коваленко, Д.В.Ванькович // Бізнес Інформ. – 2015. – №11. – С. 132-137 (0,5 д.а.); *особистий внесок автора: проаналізовано особливості управління місцевими фінансами в умовах реалізації в Україні стратегії бюджетної децентралізації (0,3 д.а.).*

18. Кульчицький М.І. Стратегічне планування у бюджетному процесі / М.І.Кульчицький // Вісник Львівського університету. Серія економічна. – Вип.33 – 2004. – С. 620-623 (0,3 д.а.).

19. Кульчицький М.І. Інвестиційне забезпечення розвитку виробничої сфери / М.І.Кульчицький // Фінанси України. – 1998. – № 5. – С. 11-15 (0,4 д.а.).

20. Кульчицький М.І. Підвищення ефективності використання фінансового потенціалу для активізації інвестування в Україні з урахуванням іноземного досвіду / М.І.Кульчицький, Н.Б.Демчишак // Науковий вісник НЛТУ: збірник науково-технічних праць. – 2010. – Вип. 20.6. – С. 225-231 (0,54 д.а.); *особистий внесок автора: висвітлено основні напрями імплементації світового досвіду для активізації інвестування в Україні – (0,2 д.а.).*

21. Кульчицький М.І. Бюджетне регулювання інноваційної діяльності в умовах модернізації економіки / М.І.Кульчицький, Н.Б.Демчишак // Регіональна економіка. – 2015. – №1. – С. 115-121 (0,53 д.а.); *особистий внесок автора:– обґрунтовано теоретичні засади бюджетного регулювання (0,2 д.а.).*

22. Кульчицький М.І. Формування та виконання бюджету за програмно-цільовим методом / М.І.Кульчицький, З.В.Перун // Фінанси України. – 2005. – №2. – С. 78-82 (0,5 д.а.); *особистий внесок автора: проаналізовано вплив програмно-цільового методу на виконання бюджету (0,3 д.а.).*

23. Кульчицький М.І. Бюджетний процес України в умовах прозорості і публічності / М.І.Кульчицький // Регіональна економіка. – 2006. – №3. – С.130-136 (0,5 д.а.).

24. Кульчицький М.І. Вдосконалення бюджетної політики України в умовах застосування програмно-цільового методу адміністрування державних видатків / М.І.Кульчицький, Д.В.Ванькович // Формування ринкової економіки

в Україні. – 2009. – Вип.19. – С. 352-357 (0,7 д. а.): *особистий внесок автора: розроблено моделі управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування при діючій системі бюджетних відносин та застосуванні програмно-цільового методу бюджетування (0,3 д. а.).*

25. Кульчицький М.І. Особливості взаємозв'язку фінансового потенціалу, інвестиційної політики та інвестиційного клімату в ринковій економічній системі / М.І. Кульчицький, Н.Б. Демчишак // *Формування ринкової економіки в Україні. – 2011. – Вип. 23. Ч.2. – С. 55-61 (0,5 д. а.): особистий внесок автора: сформульовано особливості взаємозв'язку фінансового потенціалу, інвестиційної політики та інвестиційного клімату (0,3 д. а.).*

26. Кульчицький М.І. Інструменти реалізації валютно-курсової політики держави в умовах макроекономічного середовища / М.І. Кульчицький, Н.В.Жмурко // *Вісник Хмельницького національного університету: серія: економічні науки. – 2010. – № 2. – т. 2. – С. 203-206 (0,5 д.а.): особистий внесок автора: проаналізовано концептуальні передумови координації валютної та бюджетної політики держави (0,2 д.а.).*

27. Кульчицький М.І. Доцільність переходу України до фінансового режиму валютного курсоутворення в рамках механізму ЕРМ-ІІ. / М.І.Кульчицький, Н.В.Жмурко // *Економіка: проблеми теорії та практики. – 2010.– Вип. 264. – т. ІІІ. – С. 768-796 (0,6 д.а.): особистий внесок автора: проаналізовано валютно-курсові чинники прогнозованості бюджетного процесу - (0,2 д.а.).*

28. Кульчицький М.І. Механізм реформування міжбюджетних відносин в умовах адміністративно-територіальної реформи в Україні / М.І.Кульчицький, О.В.Заброцька // *Формування ринкової економіки в Україні. – 2011. – Вип. 23. Ч.2. – С. 74-79 (0,47 д. а.); особистий внесок автора: запропоновано механізм формування міжбюджетних відносин в умовах адміністративно-територіальної реформи – (0,2 д. а.).*

29. Кульчицький М.І. Проблеми фінансового забезпечення інвестиційної діяльності в Україні / М.І.Кульчицький, Д.В.Ванькович, Н.Б.Демчишак // *Світ фінансів. – 2012. – Вип.1. – С. 74-79 (0,5 д. а.); особистий внесок автора: висвітлено фінансові можливості забезпечення інвестиційної діяльності в Україні – (0,2 д. а.).*

30. Кульчицький М.І. Програмно-цільове бюджетування на місцевому рівні / М.І.Кульчицький, С.М.Самець // *Вісник Львівського університету. Серія економічна. – 2012. – Вип.47. – С. 264-272 (0,5 д. а.): особистий внесок автора: проаналізовано ефективність використання бюджетних коштів при застосуванні програмно-цільового методу бюджетування (0,3 д. а.).*

31. Кульчицький М.І. Проблеми та перспективи бюджетування в Україні /М.І.Кульчицький // *Ефективна економіка (електронне наукове фахове видання). – 2012. – №6. [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>. (0,4 д.а.).*

32. Кульчицький М.І. Управління фінансовими ресурсами в умовах застосування програмно-цільового методу бюджетування / М.І.Кульчицький //Формування ринкової економіки в Україні. – 2013. – Вип. 31. ч.1 – С. 306-311 (0,4 д. а.).

33. Кульчицький М.І. Суть, місце, елементи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва за умов посилення конкуренції / М.І.Кульчицький, Д. Хорошак // Формування ринкової економіки в Україні. – 2012. – Вип. 26. – С. 23-28 (0,3 д.а.): *особистий внесок автора: сформульовано основні складові фінансової безпеки суб'єктів підприємництва (0,2 д.а.).*

34. Кульчицький М.І. Вплив банківського сектору на розвиток фінансової системи України. /М.І.Кульчицький, О.В. Коваленко, М.Т.Парубій // Науковий вісник НЛТУ : збірник науково-технічних праць. – 2012. – Вип. 22.4. – С. 226-231. (0,7 д.а.): *особистий внесок автора: розглянуто реальні можливості банківського сектору покращання стану та динаміки фінансової системи країни (0,3 д.а.).*

35. Кульчицький М.І. Прагматика і проблематика казначейської системи касового виконання державного бюджету за видатками / М.І.Кульчицький, І. Горобець // Світ фінансів. – 2014. – Вип.1 – С. 143-152 (0,84 д. а.); *особистий внесок автора: сформульовано головні закономірності формування системи касового виконання Державного бюджету України та рекомендації щодо вдосконалення роботи казначейської служби у забезпеченні ефективного управління бюджетними ресурсами (0,4 д. а.).*

36. Кульчицький М.І. Аналіз етапів становлення та розвитку валютно-курсової політики в Україні. / М.І.Кульчицький, Н.В.Жмурко// Формування ринкової економіки в Україні. – 2011.– Вип. 23, Ч. 2. – С.62-73 (0,95 д.а.); *особистий внесок автора: проаналізовано вплив світової фінансово-економічної кризи на становлення та розвиток валютно-курсової політики (0,3д.а.).*

37. Кульчицький М.І. Аналіз капіталізації банківського сектору України у кризовий та посткризовий періоди. / М.І.Кульчицький, І.С. Кирилейза // Науковий вісник НЛТУ : збірник науково-технічних праць. – 2012. – Вип. 22.9 – С. 225-232. (0,5 д.а.); *особистий внесок автора: досліджено можливості кредитування реального сектору економіки у кризовий та посткризовий періоди (0.3 д.а.).*

38. Кульчицький М.І. Аналіз структури оборотного капіталу підприємств України за напрямками вкладення. / М.І.Кульчицький, Я.Б.Дропа, Л.С. Яструбецька // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2008. – Вип. ІV. – т.1. – С. 156-162 (0,5 д.а.); *особистий внесок автора: запропоновано методичку аналізу структури оборотного капіталу за напрямками вкладення вітчизняних підприємств (0,2 д.а.).*

39. Кульчицький М.І. Теоретичні аспекти управління кредитним механізмом комерційних банків в умовах глобалізації / М.І.Кульчицький, Т. Кікена // Формування ринкової економіки в Україні. – 2010. – Вип. 21. – С. 298-

304 (0,8 д.а.); особистий внесок автора: проаналізовано вплив глобалізаційних процесів на управління кредитним механізмом банків (0,4 д.а.).

У зарубіжних виданнях

40. Kulchytskyy M.I. Interbudgetary transfers and their influence is on implementation of local budgets and plenary powers delegated by the state / M.I.Kulchytskyy // Scientific journal “Economics and finance” Economics and management: Challenges and Perspectives: Collection of scientific articles. – “East West” Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, Vienna, Austria, 2015 p. 145-153 (0,7 д. а).

41. Kulchytskyy M.I. Development of budgetary system of Ukraine is in terms to influence of fluctuations in exchange / M.I.Kulchytskyy // Scientific journal “Economics and finance” Institutional Framework for the functioning of the economy in the context of transformation: Collection of scientific articles. – Publishing house «BREEZE», Montreal, Canada, 2015. – p.194-202 (0,6 д. а.).

42. Kulchytskyy M.I. /Strategy of public regional policy Ukraine in the context of financial decentralization / M.I.Kulchytskyy, O.V.Zabrotska // Scientific journal “Economics and finance”. Economics, management, law: problems and prospects: Collection of scientific articles. – Vol. 2. – Agenda Publishing House. – Coventry, United Kingdom, 2015. – С. 64-74 (0,8 д. а.); особистий внесок автора: сформульовано вектори стратегії сталого розвитку та шляхи фінансового забезпечення регіонального розвитку (0,4 д.а.).

В інших виданнях

43. Кульчицький М.І. Роль міжбюджетних трансфертів у формуванні доходів місцевих бюджетів України / М.І.Кульчицький, І.Е.Чемерис // Проблеми інноваційного розвитку економіки України: зб. наук. праць. Наукова організація “Перспектива”. – 2014. – Ч. 2. – С. 270-274 (0,2 д. а.); особистий внесок автора: визначено вплив міжбюджетних трансфертів на надходження доходів місцевих бюджетів (0,1 д.а.).

44. Кульчицький М.І. Розвиток кредитного ринку як передумова інтеграції вітчизняної економічної системи у світовий простір. / М.І.Кульчицький, Х.О. Сиротюк // Науковий вісник НЛТУ: збірник науково-технічних праць. – 2011. – Вип. 21.13. – С. 233-239 (0,4 д.а.); особистий внесок автора: проаналізовано вплив кредитного ринку розвитку суб’єктів господарювання, фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку та добробуту громадян в економічній системі держави (0,2 д.а.).

45. Кульчицький М.І. Дослідження банківської активності: аналіз депозитної діяльності комерційних банків / М.І.Кульчицький, Х.О. Сиротюк // Формування ринкової економіки в Україні. – 2014. – Вип.31, Ч.1. – С. 460-466 (0,4 д.а.); особистий внесок автора: проаналізовано вплив депозитної політики

на формування фінансових ресурсів фізичних осіб та домогосподарств (0,2 д.а).

46. Кульчицький М.І. Роль золотовалютних резервів у валютній системі держави / М.І.Кульчицький, Н.В.Жмурко // *Формування ринкової економіки в Україні*. – 2012. – Вип. 26. – С. 15-23 (0,5 д.а.); *особистий внесок автора: проаналізовано вплив золотовалютних резервів на фінансову стабільність та фінансову безпеку країни (0,2 д.а.)*.

47. Кульчицький М.І. Проблеми та шляхи удосконалення бюджетної системи України / М.І.Кульчицький // *Становлення фінансової системи України та проблеми її стабілізації: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Львів, 24-25 листопада 1999 року). – Львів: Інститут регіональних досліджень, 1999. – С. 125-126 (0,8 д.а.).

48. Кульчицький М.І. Місцеве самоврядування: розвиток бюджетних відносин між центром і територіями / М.І.Кульчицький // *Україна в ХХІ столітті: концепції та моделі економічного розвитку: V Міжнародний конгрес українських економістів* (м. Львів, 22-26 травня 2000 року). – Львів: Львівська економічна фундація, 2000. – С. 133-135. (0,3 д.а.).

49. Кульчицький М.І. Економічні фактори валютного курсоутворення України / М.І.Кульчицький, Н.В.Жмурко // *“Наука і освіта 21 століття”*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Софія, Болгарія, 17-25 жовтня 2010 року). – Софія: «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2010. – С. 3-6. (0,2 д.а.). *Особистий внесок автора: визначено вплив економічних показників на рух обмінного курсу (0,1 д.а.)*.

50. Кульчицький М.І. Аналіз формування і виконання місцевих бюджетів України / М.І.Кульчицький, В.В.Харишин // *Державотворчі процеси в Україні та світі: реалії, проблеми, перспективи: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Івано-Франківськ, 29 квітня 2013 року). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://derjava2013.blogspot.com/p/1.html> (0,3 д.а.): *особистий внесок автора: проаналізовано виконання місцевих бюджетів за доходами і видатками, виявлено проблеми та окреслено шляхи удосконалення процесу формування і виконання місцевих бюджетів (0,2 д.а.)*.

51. Кульчицький М.І. Інноваційні аспекти зміцнення конкуренто – спроможності економіки України в умовах посилення глобалізаційних процесів / М.І.Кульчицький, О.В.Коваленко // *Перспективи розвитку національної економіки в умовах посилення глобалізаційних процесів: матеріали науково-практичної конференції, присвячена науковій діяльності завідувача кафедри економіки підприємства професора Михасюка Івана Романовича* (м. Львів, 15 травня 2015 року) . – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – С. 41-43. (0,4 д.а.): *особистий внесок автора: проаналізовано вплив глобалізаційних процесів та факторів зовнішнього і внутрішнього характеру на формування фінансових ресурсів (0,2 д.а.)*.

52. Кульчицький М.І. Бюджетна політика та проблеми формування місцевих фінансових ресурсів в Україні / М.І.Кульчицький, Н.І.Полинюк //

Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України: матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 29-30 жовтня 2015 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.econom.univ.kiev.ua/GS/21102015/zbirnuk.pdf> (0,3 д.а.). *Особистий внесок автора: сформульовано цілі місцевої бюджетної політики щодо формування місцевих бюджетів в Україні (0,1 д.а.).*

АНОТАЦІЯ

Кульчицький М.І. Міжбюджетні відносини в економічній системі України. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Львівський національний університет імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України. – Львів, 2016.

Дисертацію присвячено дослідженню теоретико-методологічних положень і розробленню науково-практичних рекомендацій щодо забезпечення розвитку міжбюджетних відносин в економічній системі держави в умовах трансформаційних змін. Узагальнено теоретико-методичні основи міжбюджетних відносин, запропоновано їх авторське визначення.

Оцінено вплив реалізації політики децентралізації бюджетної системи України на соціально-економічний розвиток регіонів. Виявлено та проаналізовано взаємозв'язки міжбюджетних трансфертів з різними видами надходжень, кредитним портфелем комерційних банків тощо.

З'ясовано, що на сучасному етапі розвитку системи міжбюджетних відносин в Україні забезпечення результативності управління формуванням та використанням фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування є важливою передумовою сталого соціально-економічного розвитку держави, ефективної діяльності суб'єктів господарювання, досягнення макроекономічної й фінансової стабільності та реалізації євроінтеграційних прагнень України.

Побудовано регресійні моделі для визначення впливу чинників територіального фінансового вирівнювання на систему міжбюджетних відносин в Україні в сучасних умовах господарювання.

Розроблено концепцію удосконалення механізму функціонування місцевих бюджетів, яка сприятиме фінансовій самостійності місцевих органів влади, реалізації територіального фінансового потенціалу, зменшенню невідповідності в соціально-економічному розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Ключові слова: *бюджетна система, економічна система, бюджетна політика, міжбюджетні відносини, трансформаційні зміни, інституційна інфраструктура, фінансові інструменти, місцеві бюджети, органи місцевого самоврядування, бюджет розвитку, фінансова децентралізація.*

АННОТАЦИЯ

Кульчицкий М.И. Межбюджетные отношения в экономической системе Украины. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.08 – деньги, финансы и кредит. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко Министерства образования и науки Украины. – Львов, 2016.

Диссертация посвящена исследованию теоретико-методологических положений и разработке научно-практических рекомендаций по обеспечению развития межбюджетных отношений в экономической системе государства в условиях трансформационных изменений. Обобщены теоретико-методические основы межбюджетных отношений, предложено их авторское определение.

Дана оценка влияния реализации политики децентрализации бюджетной системы Украины на социально-экономическое развитие регионов. Выявлено и проанализированы взаимосвязи межбюджетных трансфертов с различными видами поступлений, кредитным портфелем коммерческих банков и т. п.

Выяснено, что на современном этапе развития системы межбюджетных отношений в Украине обеспечение результативности управления формированием и использованием финансовых ресурсов органов местного самоуправления является важной предпосылкой устойчивого социально-экономического развития государства, эффективной деятельности субъектов хозяйствования, достижения макроэкономической, финансовой стабильности и реализации евроинтеграционных стремлений Украины в современных условиях хозяйствования.

Построены регрессионные модели для определения влияния факторов территориального финансового выравнивания на систему межбюджетных отношений в Украине.

Разработана концепция совершенствования механизма функционирования местных бюджетов, которая будет способствовать финансовой самостоятельности местных органов власти, реализации их территориального финансового потенциала, сокращению несоответствий социально-экономического развития административно-территориальных единиц.

Ключевые слова: *бюджетная система, экономическая система, бюджетная политика, межбюджетные отношения, трансформационные изменения, институциональная инфраструктура, финансовые инструменты, местные бюджеты, органы местного самоуправления, бюджет развития, финансовая децентрализация.*

ANNOTATION

Kulchytskyy M. I. Intergovernmental relations in the economic system of Ukraine. – *Manuscript.*

A thesis for the Scholarly Degree of Doctor Degree in Economic Sciences. Speciality 08.00.08. – Money, Finance and Credit. – Ivan Franko National University of Lviv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Lviv, 2016.

Dissertation deals with the theoretical and methodological principles and scientific development of recommendations for improving intergovernmental relations and economic system of Ukraine. Theoretical and methodological principles of intergovernmental relations are generalized and defined by the author.

Essence, functions, structure, characteristics and classification of intergovernmental relations are specified in the context of modern theoretical concepts. The methodological basis for their provision in terms of financial decentralization is investigated. It proved that scientific differentiation of the authorities' spending powers at various levels, of financial sources, constant monitoring of the intergovernmental relations' current state are a prerequisite for an effective system of intergovernmental relations in the country.

Some stages of the intergovernmental relations' evolution in Ukraine are highlighted and methodology of their research based on the concept financial cycle of four-stage is proposed. It was found that the formation of inter-budgetary relations in Ukraine historically been associated with the administrative-command system, and the peculiarities of local government in the modern world are investigated.

Possible effect of Ukrainian budget system's decentralization policy for the regional social and economic development is evaluated in the thesis. The relationship and effect of intergovernmental transfers on various types of local revenues and loan portfolio of commercial banks are analyzed. The role of intergovernmental transfers as a factor in the revival of credit activity in the economic system is defined.

The regression models to determine the impact of factors on regional financial equalization system on intergovernmental relations in Ukraine and to forecast performance measures of the fiscal adjustment are scientifically grounded and built. The economic hypotheses that qualitatively show the relationships between the indicators of intergovernmental connections system and the factors influencing them are set as the basis modeling tools for relationships and interdependencies of territorial fiscal equalization system of intergovernmental relations.

It is proved that the main goal of fiscal decentralization is to create a relationship between the management system and the population, which requires the strengthening of local government's financial system. The objective of this system is to provide local authorities certain powers in taxation and spending, and the ability to determine the parameters and structure of expenditures. Fiscal decentralization would expand the rights and powers of local and regional authorities on independent decision-making and the formation of local budgets through self-bid taxes, fees and benefits. As a result, local communities have their own sources of budget revenues, namely stable sources of revenue and expand of their tax base. It revealed that legal

security to strengthen the local government's financial autonomy is better to build on the principles of fiscal federalism, namely by the organization of intergovernmental relations in terms of independence and autonomy of each budget throughout the country and guaranteed quality range of public services; It is necessary to distinguish between budgetary authority, budget expenditures and revenues; to allocate and reallocate budget resources between the state budget and the budgets of local authorities, to align the budget provision of areas that are in different socio-economic, geographical, climatic and other conditions despite the unitary system of government in Ukraine. Concept for improvement of the functioning of local budgets, which will facilitate the financial independence of local authorities, the implementation of regional financial capacity, reducing disparities in socio-economic development of administrative units, is developed. This is important because there is a lack of budget revenues, which are designed to step up investment and innovation opportunities and economic growth and encourage the mobilization of local revenues in Ukraine.

As a result of research proved that at the current stage of development of intergovernmental relations in Ukraine the provision of effective management for formation and use of local authorities' financial resources is an important prerequisite for sustainable development of the country, effective business entities, achieving of macroeconomic and financial stability and the implementation Ukraine's European aspirations.

Keywords: *budget system, economic system, budget policy, intergovernmental relations, transformational change, institutional infrastructure, financial instruments, local governments, local governments, budget development, fiscal decentralization*

Підписано до друку 27.05.2016 р.. Папір офсетний. Друк на різогр.
Формат 60 x 90/16. Умовн. Друк. арк. 2,5. Тираж 100 прим. Зам. 174

Друк СПДФО Марусич М.М. м. Львів, пл. Осмомисла, 5/11
Тел./факс: (032) 261 – 51 – 31
e-mail: interprint-m@rambler.ru

